

KATARZYNA PEPEŁOWSKA

ORCID [0001-5364-684X](https://orcid.org/0001-5364-684X)

kpepelowska@umk.pl

(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

NAJNOWSZE TRENDY W ARCHIWISTYCE ŚWIATOWEJ. NA MARGINESIE OBRAD MIĘDZYNARODOWEJ RADY ARCHIWÓW W ADELAJDZIE „DESIGNING THE ARCHIVE 2019”

Słowa kluczowe: Designing the Archive, konferencja Międzynarodowej Rady Archiwów, projektowanie archiwum, archiwistyka na świecie, innowacje w archiwach, archiwa otwarte, archiwa milczące, archiwa cyfrowe.

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie „najnowszych” osiągnięć archiwistyki światowej, zwrócenie uwagi na osiągnięcia naukowe, projekty, problemy i wyzwania, które były przedmiotem dyskusji międzynarodowego środowiska archiwalnego podczas konferencji Międzynarodowej Rady Archiwów pt. „Designing the Archive 2019” („Projektowanie archiwum 2019”). Spotkanie odbyło się w październiku 2019 r. w Adelajdzie, stolicy Australii Zachodniej. Projektowanie archiwum to nie tylko temat przewodni konferencji, ale również pewien trend, który staje się widoczny w bezpośrednich działaniach placówek archiwalnych. Generuje on pewne problemy i wyzwania stojące przed archiwami, ale zarazem stwarza możliwości rozwoju. Biorąc to pod uwagę, artykuł w szczególności odnosi się do innowacji w archiwach, omawiając rozwiązania przyjęte m.in. w Norwegii, Holandii, Nowej Zelandii, Stanach Zjednoczonych, Australii, a także Kostaryce i Chinach. Szczególną uwagę zwrócono na nowatorskie metody pracy w archiwach, takie jak wykorzystywanie eksperymentów przy tworzeniu narzędzi teleinformatycznych, szukanie kreatywności u pracowników i tworzenie narzędzi informatycznych w zgodzie z potrzebami i oczekiwaniami ich użytkowników, co w praktyce przekłada się na powstawanie specjalnych, tematycznych aplikacji. Artykuł odnosi się również do najnowszych badań naukowych m.in. w zakresie kreowania i wykorzystywania przestrzeni gmachów archiwalnych, projektowania pracowni naukowej i tzw. przestrzeni publicznej w taki sposób, by zaspokoić potrzeby użytkownika XXI w. i przyciągnąć nowego. W tym kontekście omówiono także rolę marketingu oraz ekonomii cyfrowej. Nowe trendy archiwistyki światowej to również tzw. „archiwa milczące” oraz badanie tzw. traumy w archiwach. Ich fundamentem jest, popularne w Stanach Zjednoczonych, nowe podejście do wartościowania dokumentacji oparte na feministycznym punkcie widzenia. Tematy skoncentrowane na archiwach milczących są trudne, ale – jak pokazują badania międzynarodowe – archiwiści wychodzą naprzeciw potrzebom uciszonych.

KATARZYNA PEPEŁOWSKA

ORCID [0001-5364-684X](https://orcid.org/0001-5364-684X)

kpeplowska@umk.pl

(Nicolaus Copernicus University in Toruń)

**THE LATEST TRENDS IN THE WORLD ARCHIVAL SCIENCE.
A COMMENTARY ON THE SESSION OF THE INTERNATIONAL
COUNCIL ON ARCHIVES IN ADELAIDE
„DESIGNING THE ARCHIVE 2019”**

Keywords: Designing the Archive, conference of the International Council on Archives, archive designing, archival science around the world, innovations in archives, open archives, silent archives, digital archives.

Abstract

The aim of the article is to present the latest achievements of the world archival science and draw attention to academic achievements, projects, problems and challenges which were discussed by the international archive community at Designing the Archive 2019, a conference of the International Council on Archives which took place in October 2019 in Adelaide, the capital city of South Australia. Designing archives is not only the main topic of the conference, but also a trend which has become visible in direct actions taken by archives. It generates certain problems and challenges for archives, but also gives them opportunities to grow. Since the article refers in particular to innovations in archives, it discusses solutions adopted e.g. in Norway, the Netherlands, New Zealand, the United States and Australia, and refers also to Costa Rica and China, paying particular attention to innovative working methods in archives, which make use of experiments to design ICT tools, inspire creativity in archive employees and develop IT tools in harmony with people's needs and expectations, which in practice results in developing special theme applications. The article also makes a reference to the latest research in designing and using the space of archive buildings, as well as designing research laboratories and the public space to satisfy the needs of 21st century users and attract new ones. The article also discusses the role of marketing and digital economy in the functioning of archives in this context. New trends in the world archival science are also silent archives and research on archive trauma, whose foundation is a new approach towards judging the value of documentation, popular in the United States and based on the feminist approach. Silent archives are a difficult subject, but international research shows that archivists meet the needs of the oppressed.

W dniach 21–25 października 2019 r. w Adelajdzie, stolicy Australii Zachodniej, odbyła się konferencja Międzynarodowej Rady Archiwów (dalej: MRA) pt. „Designing the Archive 2019” („Projektowanie archiwum 2019”)¹. Była to już szósta z kolei coroczna konferencja MRA, która gromadzi archiwistów z całego świata².

Obradom konferencji towarzyszył wymowny tytuł przewodni: „Projektowanie archiwum”, akcentujący nowe podejście do działalności archiwów. Projektowanie archiwum to stawianie człowieka w centrum zmian i dostosowanie oferty archiwum do jego potrzeb, co w szerszym ujęciu zaczyna się już na etapie planowania, zarówno w zakresie informatyzacji, działalności wewnątrz, jak i na zewnątrz jednostki.

Udział w konferencji MRA dostarczył sporo wniosków i spostrzeżeń, które – w większym bądź mniejszym zakresie – można wykorzystać w Polsce. Część z prezentowanych rozwiązań może być inspiracją dla planowanych zmian. Niektóre z nich mogłyby bezpośrednio wpływać na osiągnięcia krajowej archiwistyki, inne wspierać jej rozwój.

Celem niniejszego artykułu jest przegląd i pogłębiona analiza aspektów funkcjonowania archiwów państwowych i społecznych oraz przedpola archiwalnego, poparte jednostkowymi przykładami. Poruszane na konferencji zagadnienia można ująć w cztery duże, następujące grupy problemów: *archiwa cyfrowe*, *archiwa otwarte*, *archiwa uczące (się)* oraz *archiwa milczące* i taki też układ ma niniejszy artykuł. W obrębie wymienionych grup omówiono współczesne trendy światowe³.

¹ Więcej na temat kwestii organizacyjnych związanych z konferencją MRA, zob.: K. Pepełowska, *Konferencja Międzynarodowej Rady Archiwów „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25 października 2019 r.*, „Archeion” 2019, t. 120, s. 438–442.

² Pierwszą zorganizowano w 2013 r. w Brukseli pod hasłem „Accountability, Transparency and Access to Information”. Druga odbyła się w 2014 r. w Gironie w Hiszpanii. Motywem przewodnim obrad było hasło: „Archives and Cultural Industries”. Program konferencji, wygłoszone referaty, zob.: Girona 2014. Archives&Cultural Industries, <https://www.girona.cat/web/ica2014/eng/comunicacions.php> [dostęp: 2.07.2020]. Trzecia konferencja MRA miała miejsce w 2015 r. w stolicy Islandii, Reykjavíku, pod hasłem „Evidence, Security & Civil Rights: Ensuring trustworthy Information”. Więcej na jej temat, zob.: ICA 2015, <https://ica2015.is/> [dostęp: 2.07.2020]; A. Baniecki, *Trzecia doroczna konferencja Międzynarodowej Rady Archiwów*, „Archeion” 2016, t. 117, s. 600–606. W 2016 r. konferencja się nie odbyła, ponieważ rok 2016 był rokiem Międzynarodowego Kongresu Archiwalnego, który miał miejsce w Seulu. Więcej na ten temat, zob.: International Council on Archives. ICA Congress 2016 Presentation, <https://www.ica.org/en/ica-congress-2016-presentations> [dostęp: 2.07.2020]. W 2017 r. międzynarodowe środowisko archiwistów spotkało się w Meksyku, a motyw przewodni konferencji brzmiał: „Archives, Citizenship and Interculturalism”. Więcej na ten temat, zob.: ALA-ICA annual Conference 2017, <https://www.alaarchivos.org/conference-ala-ica/> [dostęp: 2.07.2020]. Rok później, w 2018 r., archiwiści spotkali się w Yaounde, stolicy Kamerunu, pod hasłem przewodnim: „Archives: Governance, Memory and Heritage”. Więcej, zob.: International Council on Archives. ICA Yaounde 2018 Conference, <https://www.ica.org/en/ica-yaounde-2018-conference-0> [dostęp: 2.07.2020].

³ Podstawą opracowania są referaty wygłoszone podczas konferencji MRA w dniach 22–25 października 2019 r., zob.: International Council on Archives. DTAAdelaide2019, <https://www.ica.org/>

Trend, jak wiadomo, to kierunek rozwoju, szansa na zwiększenie swojego potencjału i jego wykorzystanie. Trendy wynikają z wielu czynników. W przypadku archiwów, dominującego tematu artykułu, są to: oczekiwania społeczne (różnego rodzaju grupy użytkowników), polityka, międzynarodowe osiągnięcia i zaangażowanie archiwistów. Trendy wzajemnie się przenikają i oddziałują na powstanie kolejnych.

Niekwestionowanym trendem, czyli kierunkiem rozwoju, dla archiwów jest użytkownik, którego potrzeby determinują określone działania placówek archiwalnych i rozwój archiwistyki, co zostało po raz kolejny podkreślone w Adelajdzie.

Archiwa cyfrowe

Archiwa cyfrowe już od początku XXI w. na dobre wpisują się w działalność archiwów na świecie. Fundamentalne znaczenie dla ich rozwoju ma informatyzacja, która jako proces wdrażania systemów teleinformatycznych w działalności jednostki była jednym z tematów poruszanych przez międzynarodowe środowisko archiwalne. O ile proces ten, jak można sądzić, w obecnych warunkach dotyczy większość państw, do jego najnowszych trendów w archiwistyce światowej należy zaliczyć projektowanie coraz to skuteczniejszych narzędzi teleinformatycznych zgodnie z potrzebami użytkowników, dbając przy tym o zachowanie wiarygodności źródeł w cyfrowym świecie; projektowanie systemów do zarządzania elektronicznym zasobem w myśl idei *design by doing* i *design by learning* oraz archiwa cyfrowe nowej generacji, czyli łączenie rozproszonego zasobu i „uwalnianie potencjału” archiwaliów; archiwa cyfrowe a zmiany klimatu; integrowanie systemów oraz przechodzenie na elektroniczne dokumentowanie spraw urzędowych „z dnia na dzień”.

Nowe narzędzia teleinformatyczne dla użytkowników

Informatyzacja to nie tylko wdrażanie systemów teleinformatycznych, ale również doskonalenie sposobu przetwarzania danych. W szerokim ujęciu rozwój informatyzacji umożliwi wykorzystanie coraz nowszych narzędzi, takich jak np. aplikacje pozwalające na korzystanie z zasobu archiwum.

W Nowej Zelandii kwestie związane z informatyzacją są mocno rozwinięte. Od 2005 r. archiwa mają obowiązek gromadzenia, przechowywania, opracowania i udostępniania dokumentacji elektronicznej powstałej w toku działalności jednostek administracji nowozelandzkiej. Archiwa są aktywne w zakresie

[en/dtaadelaide2019](#) [dostęp: 2.07.2020] oraz sprawozdanie merytoryczne przedłożone Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych dr Pawłowi Pietrzykowi. NDAP, Registratura Departamentu Archiwistyki, znak sprawy: DA.0743.13.2019, Sprawozdanie z podróży służbowej do Adelajdy w dniach 19.10.2019–25.10.2019 r.

kształtowania narastającego elektronicznego zasobu, stosują zasady, strategie i zabiegi mające na celu zachowanie integralności i dostępności cyfrowych archiwaliów⁴. Archiwum cyfrowe „Government Digital Archive”⁵ (dalej: GDA) zarządza dokumentacją elektroniczną za pomocą różnych systemów: systemu Rosetta, stosowanego do przechowywania zasobu, stanowiącego jednocześnie najważniejszy element jego budowy, systemu Ingestor, odpowiedzialnego za przekazywanie archiwaliów, oraz systemu Archway, który jest zintegrowanym system wyszukiwania informacji archiwalnej w całym zasobie archiwów Nowej Zelandii. System wyszukiwania, co warto szczególnie podkreślić, obejmuje archiwalia powstałe w formie tradycyjnej i elektronicznej. Jak wynika z powyższego, Nowa Zelandia wykorzystuje modułową budowę systemu, co – podobnie jak w Australii – może być związane z kształtowaniem narastającego zasobu. Ponadto GDA korzysta (tak jak inne państwa) z takich narzędzi jak DROID czy JHOVE⁶, które mają na celu badanie formatów dokumentów (DROID) czy też sprawdzanie poprawności formatu open source używanego w połączeniu z DROID (JHOVE)⁷.

Richard Foy, Główny Archiwista oraz Dyrektor Generalny Archiwów Nowej Zelandii i Denise Williams⁸, odnosząc się do powyższego, jasno stwierdzili, że archiwa w Nowej Zelandii stoją w obliczu zmian, możliwości przeprojektowania systemu tak, by odpowiedzieć na oczekiwania użytkowników w zakresie dostosowania do zmieniającego się otoczenia i panujących warunków, w których działają jednostki administracji oraz obywatele. Zwraca się uwagę na wyzwania cyfrowego świata, jako największe z nich wskazując budowanie zaufania i dochodzenie do prawdy⁹. W ocenie wymienionych autorów, nowe pokolenie użytkowników, dorastające w cyfrowej rzeczywistości, nie ma zaufania do da-

⁴ Public Records Act 2005, Public Act 2005 No 40, <http://www.legislation.govt.nz/act/public/2005/0040/latest/DLM345529.html> [dostęp: 4.07.2020].

⁵ Tematyce nowozelandzkiego archiwum cyfrowego został poświęcony artykuł J. Hutařa. zob.: idem, *Archives New Zealand – budování digitálního archivu pro dlouhodobou ochranu digitálních dokumentu*, „Archivni Časopis”. Odbor Archivni Sprava MV ČR 2013, t. 63, nr 1–4. Zob. także: W. Lipińska, „Archivni Časopis”. Odbor Archivni Sprava MV ČR 2013, t. 63, nr 1–4, „Archeion” 2018, t. 119, s. 499.

⁶ Więcej na temat, zob.: K. Pepełowska, *Archiwa cyfrowe w wybranych krajach europejskich, USA i Australii*, Toruń 2017, s. 3–38, 98, 123, 133, 156.

⁷ Opracowano na podstawie: Archives New Zealand. Digital preservation, <https://archives.govt.nz/about-us/preservation/digital-preservation> [dostęp: 3.07.2020].

⁸ R. Foy, D. Williams, In this together (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 2.1. – Recordkeeping by design, 22.10.2019) [dostęp: 4.07.2020], zapis audio, <https://www.ica.org/en/session-21-recordkeeping-by-design> [dostęp: 4.07.2020]. Denise Williams pełni funkcję Dyrektora ds. transformacji w archiwum. W pracy jest odpowiedzialna za kierowanie i prowadzenie programu transformacji w celu osiągnięcia celów biznesowych i długoterminowej strategii Archives New Zealand – Archives 2057.

⁹ Więcej na temat zaufania w erze cyfrowej zob.: D.R. Donaldson, *Trust in Archives – Trust in Digital Archival Content Framework*, „Archivaria” 2019, no. 88, s. 52–83.

nych i dokumentów powstałych w cyfrowych warunkach, co dzisiaj determinuje archiwistów do zaoferowania narzędzi, które będą podejmowały walkę z tym przekonaniem. Biorąc to pod uwagę, autorzy kierują się misją „projektowania archiwum” wspólnie z otoczeniem zewnętrznym, pytając wprost użytkowników o ich potrzeby i oczekiwania. Wychodząc naprzeciw tym potrzebom, archiwa i archiwisci pracują nad mobilną aplikacją umożliwiającą korzystanie z zasobu. Wykorzystują przy tej okazji algorytmy, które w myśl strategii mającej obowiązywać do 2057 r., uchwalonej na 100-lecie działalności Archiwum Narodowego, mają przygotować placówki archiwalne do respektowania praw człowieka zgodnie z koncepcją milczących archiwaliów, współpracy z obywatelem na zasadzie partnerstwa oraz wspólnego projektowania archiwum, bo – jak słusznie stwierdzili – „archiwum jest dla ludzi”.

Design by doing i design by learning

Archiwa są obecnie żywo zainteresowane planowaniem systemów do elektronicznego zarządzania dokumentacją. Na świecie wykształciły się obecnie dwa modele ich projektowania. Pierwszy z nich, model teoretyczny, został wypracowany przez Brytyjczyków. Opiera się on na założeniu *design by learning*. Drugi model, wypracowany przez Australijczyków, jest modelem praktycznym, określanym *desing by doing*.

Najnowsze wyniki badań prowadzone przez Somayę Langley¹⁰ dowodzą, że wdrożony system do zarządzania dokumentacją elektroniczną powinien uwzględniać oba modele jednocześnie. Tylko połączenie praktyki z nauką jest gwarantem osiągnięcia zamierzonego celu. Potwierdzeniem powyższego są dzisiejsze działania podejmowane w Australii, w Archiwum Narodowym. Trwają tam prace nad „modernizacją” istniejącej od 2006 r. platformy DPSP¹¹ (Digital Preservation Software Platform) używanej do zarządzania dokumentacją elektroniczną w archiwum wieczystym, co odbywa się we współpracy z The National Archives w Wielkiej Brytanii. Można zatem sądzić, że przyjęty praktyczny model potrzebuje wsparcia teoretycznego, w tym przypadku zaczerpniętego z Wielkiej Brytanii. Nowy system, będący odpowiedzią na zmieniające

¹⁰ S. Langley, Digital stewardship from start to finish: decision-making and workflows for born – digital content (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 2.2 – Next generation of digital archives, 23.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/2.2_b_digital_stewardship_from_start_to_finish_langleys.pdf [dostęp: 6.07.2020], zapis audio, <https://www.ica.org/en/session-22-next-generation-of-digital-archives> [dostęp: 7.07.2020]. S. Langley posiada doświadczenie zawodowe w bibliotekach i archiwach, a w swojej pracy łączy technologię ze sztuką. Przez ostatnie dwa lata była stypendystką ds. polityki ochrony zasobów cyfrowych i planowania na Uniwersytecie Cambridge w Wielkiej Brytanii w ramach projektu ochrony zasobów cyfrowych w Oxfordzie i Cambridge.

¹¹ K. Peplowska, *Archiwa cyfrowe...*, s. 59.

się otoczenie teleinformatyczne, ma być przygotowany na zarządzanie około 30 PB dokumentacji elektronicznej, co jest prognozowane na 2026 r.¹²

Archiwa nowej generacji, czyli łączenie rozproszonego zasobu
i „uwalnianie potencjału archiwaliów”

To, co dzisiaj może być nazwane archiwami nowej generacji, to archiwa integrujące rozproszone zasoby będące własnością instytucji kultury oraz archiwa, które za pomocą coraz nowszych technologii „uwalniają swój potencjał” i komputerowo przetwarzają dane z archiwaliów.

Jednym z przykładów takiego nowoczesnego archiwum może być Archiwum Cyfrowe Pacyfiku (Pacific Digital Archive)¹³, które nie jest instytucją fizyczną, a jedynie zintegrowanym systemem łączącym zasoby różnych instytucji kultury. Wykorzystuje się tutaj niewątpliwy atut informatyzacji, co umożliwi łączenie zasobów, tworzenie zintegrowanych systemów i scentralizowanych punktów dostępu. Trzeba również pamiętać, że użytkownikom bardziej zależy na dostępie do zasobu niż na tym, kto jest jego dysponentem¹⁴. Główną ideą projektu jest jednocześnie rozporozszenie zasobów, ale również zaspokojenie oczekiwań społecznych w zakresie ułatwienia dostępu do materiałów (źródeł). Projekt zakłada budowę wirtualnego muzeum (Pacific Virtual Museum) w sieci Pacific Libraries Network. Projekt, w myśl założeń autorów, nie tylko jednoczy rozproszony i różnorodny zasób, ale jest metaforą integrowania różnic kulturowych. To szczytny cel, który – jak mawiają archiwiści MRA – jest kolejną generacją archiwów cyfrowych. Projekty tego typu powinny być inspiracją dla innych krajów, jak np. dla państw z rejonu Morza Bałtyckiego. Podjęcie analogicznej inicjatywy byłoby kontynuacją podjętej przed latami współpracy, w wyniku której powstały już trzy tomy przewodnika opisującego zasób państw w basenie Morza Bałtyckiego¹⁵. Przeszukiwanie wielu rozproszonych platform wymaga więcej pracy i nie zawsze usatysfakcjonuje użytkownika, a już z pewnością nie przekona nowe-

¹² T. Ward, Transformation democratise access – anywhere, anytime (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja P3 – Teressa Ward National Archives of Australia, 22.10.2019) [dostęp: 10.07.2020], zapis audio, <https://www.youtube.com/watch?v=XJs6iRzcQU> [dostęp: 10.07.2020].

¹³ M. Crookston, A Pacific Digital Archive. Designing to connect diverse and dispersed people and taonga (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 2.2 – Next generation of digital archives, 22.10.2019).

¹⁴ K. Timms, *New Partnerships for Old Sibling Rivals: The Development of Integrated Access Systems for the Holdings of Archives, Libraries, and Museums*, „Archivaria” 2009, no. 68(1), 67–95.

¹⁵ *Baltic Connections, Archival Guide to the Maritime Relations of the Countries around the Baltic Sea (including the Netherlands 1450–1800)*, vol. I: *Denmark, Estonia, Finland, Germany*, vol. II: *Latvia, Lithuania, the Netherlands*, vol. III: *Poland, Russia, Sweden*, ed. by L. Bes, E. Franckot, H. Brand, Brill–Leiden–Boston 2007, Centralna Bibliotek Archiwistyczna (dalej: CBA), sygn. 12.891b.

go. Już dzisiaj widać postępy w agregacji danych i wirtualnym łączeniu zasobów różnorodnych instytucji, a tylko kwestią czasu jest to, kiedy zasób będzie dostępny z każdego telefonu i w każdym miejscu¹⁶. Spełnienie wspomnianego oczekiwania determinuje dzisiaj środowiska archiwalne do podejmowania pilnych działań na rzecz archiwizacji światowego zasobu cyfrowego, zintegrowanego wyszukiwania. Archiwum Cyfrowe Pacyfiku, które *de facto* ma integrować zasób archiwów, bibliotek i muzeów, jest rozwijane pod auspicjami Biblioteki Narodowej Nowej Zelandii¹⁷.

Archiwa cyfrowe nowej generacji to również archiwa, które za pomocą coraz nowszych technologii „uwalniają swój potencjał”. W tym przypadku narzędziem jest system, dzięki któremu można wykorzystać i przetwarzać dane pochodzące ze źródła. W Australii, za sprawą zdigitalizowanej Sydney Stock Exchange Register i systemowej analizie danych, archiwiści pokazali, w jaki sposób można na nowo wykorzystać źródło archiwalne¹⁸.

Sydney Stock Exchange Register jest wieloformatowym dokumentem będącym rejestrem codziennych akcji i ich list od 1871 do 1987 r., podawanych do publicznej wiadomości trzy razy dziennie – przed południem, w południe i po południu¹⁹. Choć jest to cenne źródło wiedzy na temat australijskiej gospodarki, nie jest powszechnie wykorzystywane. Z tego powodu archiwiści postanowili „uwolnić potencjał” zapisów giełdowych poprzez konwersję zapisanych odręcznie ksiąg na dane, które można przetwarzać komputerowo. Do realizacji zadania wykorzystano digitalizację, obróbkę obrazu cyfrowego w celu przetworzenia przez inne narzędzia, crowdsourcing, transkrypcję, OCR i oprogramowania do automatycznego rozpoznawania pisma ręcznego. Pierwszym krokiem była oczywiście digitalizacja, która pozwoliła przenieść dane na wersję cyfrową, a następnie jej obróbka. Po digitalizacji i kompute-

¹⁶ R.T. Prinke, K. Wisłocki, *Cyfryzacja bibliotek: początki i teraźniejszość*, [w:] *Biblioteki i archiwa na jednolitym rynku cyfrowym*, red. K. Chałubińska-Jentkiewicz, K. Kakerelko, J. Sobczak, Poznań, 2018, s. 25.

¹⁷ M. Crookston, op.cit.

¹⁸ K. Dan, I. Mason, Accessibility for data analysis: Using digital tools to unlock archival potential (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 2.2 – Next generation of digital archives, 22.10. 2019), https://www.ica.org/sites/default/files/2.2_c_accessibility_for_data_analysis_using_digital_tools_to_unlock_archives_potential_dan_mason.pdf [dostęp: 23.07.2020], zapis audio, <https://www.ica.org/en/session-22-next-generation-of-digital-archives> [dostęp: 23.07.2020]. Kathryn Dan pracuje jako archiwistka w archiwum Australijskiego Uniwersytetu Narodowego, gdzie jest odpowiedzialna za archiwa uniwersyteckie, Centrum Archiwów Noel Butlin. Z kolei Ingrid Mason to lider w dziedzinie e-badań i strategii w AARNet, która w swojej pracy odpowiedzialna jest za wsparcie, analizę i doradztwo w zakresie krajowych inwestycji w infrastrukturę badawczą i programy pracy, które wspierają intensywne badania w dziedzinie nauk humanistycznych, artystycznych i społecznych.

¹⁹ Zasób Australian National University, Noel Bultin Archives Center, <http://archives.anu.edu.au/collections/noel-butlin-archives-centre> [dostęp: 23.07.2020], <http://archivescollection.anu.edu.au/index.php/or59j> [dostęp: 23.07.2020].

rowym wyodrębnieniu danych nastąpiła ich konwersja z księgi poprzez transkrypcję i automatyzację, gdzie system zaczął automatycznie odczytywać dane. Sam proces (*text extract*) wyciągnięcia danych ze zdigitalizowanych dokumentów był trudny, bowiem przygotowany formularz musiał zostać dostosowany do kalendarza, godzin oraz czasu pracy maklerów, co skutkowało przygotowaniem kalendarza dziennego i godzinowego kilkadziesiąt lat wstecz. Podczas dalszego procesu wizualizacji oraz uzupełniania brakujących danych trzeba było ręcznie wprowadzać niektóre informacje na zadrukowanych arkuszach, aby dało się przeprowadzić migrację danych do bazy, która obecnie cieszy się dużym zainteresowaniem²⁰. Zrealizowany z sukcesem projekt to wychodzenie naprzeciw oczekiwaniom użytkowników, to dostarczenie narzędzia, dzięki któremu „księga dostała drugie życie”. Potencjał archiwów i archiwistów, w ocenie autorów i wykonawców projektu, musi być uwalniany przez tego typu inicjatywy. Ciekawostką jest również, że zespół nie przeprowadził wcześniej badań wstępnych w tej materii²¹. Realizował swoje założenia i cele na zasadzie eksperymentu, co powinno zachęcić archiwistów do kreatywności.

W Polsce tego typu działania można byłoby wykorzystać w badaniach statystycznych w pracy z księgami meldunkowymi czy dokumentacją gospodarczą.

Integrowanie systemów elektronicznego obiegu dokumentacji. „EZD z dnia na dzień”

Można zauważyć pewną prawidłowość w określaniu daty przejścia na elektroniczny sposób załatwiania spraw w urzędach. Nie jest to proces, który dokonuje się z dnia na dzień, jest ściśle zaplanowany i koordynowany. Użyte w tytule hasło „z dnia na dzień” to metafora odwołująca się do tempa nieuchronnych przemian.

W Polsce od 2005 r. trwają prace mające na celu wdrożenie systemu do elektronicznego zarządzania dokumentacją, ale dzieje się to w różnym zakresie i czasie. Działania te powodują, że obok tradycyjnego dokumentu zaczynają narastać dokumenty elektroniczne. Taki hybrydowy proces uniemożliwi w przyszłości integrację zasobu ze wszystkimi tego konsekwencjami.

Natomiast w Australii proces wyeliminowania dokumentacji tradycyjnej z działalności jednostek przebiega etapami i – w myśl pierwotnych założeń

²⁰ Więcej na temat technicznych aspektów projektu zob.: Nbviewer. Project summary, <https://nbviewer.jupyter.org/github/wragge/sydney-stock-exchange/blob/master/summary.ipynb> [dostęp: 22.07.2020].

²¹ Badania nad automatycznym wyodrębnieniem tekstu ze zdigitalizowanego dokumentu zaczęto już na początku XX w. prowadzić w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, zob.: K. Peplowska, *Archiwa cyfrowe...*, s. 101.

– ma zakończyć się z końcem 2020 r.²² W Chinach podobne zabiegi mają się zakończyć w 2022 r., kiedy to wszystkie jednostki administracji powinny pracować za pomocą zintegrowanych platform w myśl idei, że wszystko można załatwić online („All to be Handle Online”)²³. Strategia rządu Chin oparta jest na dwóch krajowych dyrektywach nazwanych „Promowanie rozwoju opartego na big data” i „Internet + zadania publiczne”. Zgodnie z podanymi danymi, większość jednostek rządowych i prowincjonalnych (według stanu na koniec 2018 r. były to 43 rządowe departamenty i 32 prowincje) wdrożyło zintegrowane usługi publiczne, a pozostałe rozpoczęły budowę infrastruktury dla zintegrowanych platform usług. W tym kontekście niebagatelną rolę odgrywa system do elektronicznego zarządzania dokumentacją, który z założenia jest kompatybilny z pozostałymi systemami wykorzystywanymi w administracji. Założenia, o których mowa, obowiązują również w archiwach, które z końcem 2022 r. muszą pracować w oparciu o ogólnokrajowe narzędzia. Na Kostaryce²⁴, zgodnie z dyrektywą rządową z 2018 r. (Digital Governance Directive), cała administracja ma przejść na elektroniczny sposób załatwiania spraw²⁵ w 2021 r. Data ta determinuje jednocześnie archiwa do zbudowania archiwum cyfrowego. Kostaryka, niespełna pięćmilionowy kraj, obecnie wdraża system do zarządzania dokumentacją elektroniczną Archivo Digital National (dalej: ADN)²⁶. Wprowadzany w Archiwum Narodowym ADN, podobnie jak ma

²² K. Peplowska, *Rola zagranicznych archiwów narodowych w procesie projektowania i wdrażania systemów do elektronicznego zarządzania dokumentacją*, [w:] *Rola archiwów w procesie wdrażania systemów elektronicznego zarządzania dokumentacją. Z doświadczeń archiwów szkół wyższych, instytucji naukowych i kulturalnych oraz państwowych i samorządowych jednostek organizacyjnych*, red. A. Barciak, D. Drzewiecka, K. Peplowska, Katowice 2018, s. 103.

²³ L. Du, Collaborative Design of the Electronic Records Management System under Big Data Circumstances (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 2.4 – Digitalisation strategy, 23.10.2019). Linlin Du pracuje w Instytucie Badań Naukowo-Technicznych gdzie zajmuje się archiwistyką. Jej badania, wykonywane na zlecenie jednostek rządowych, koncentrują się na nowoczesnej technologii informatycznej w archiwach.

²⁴ A. Barquero, A nationwide iterative approach to digital preservation in developing (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–29.10.2020, sesja 2.1 – Recordkeeping by design, 22.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/2.1_a_a_nationwide_iterative_approach_to_digital_preservation_in_developing_countries_alexander_barquero.pdf [dostęp: 6.07.2020], zapis audio, <https://www.ica.org/en/session-21-recordkeeping-by-design> [dostęp: 6.07.2020]. Alexander Barquero pełni funkcję Dyrektora Generalnego Archiwum Narodowego Kostaryki (Archivo Nacional), jest również informatykiem i wykładowcą na Uniwersytecie Kostaryki (UCR).

²⁵ Directize 019-MP-MICITT, Artículo 3°, October, 2018 za: N.C. Mora, S.J. Rojas, L.C.R. Mora, M.O. Sanz, E.V. Alvarado, El Archivo Digital National (referat na XXI Congreso Archivístico Nacional, San Jose, Kostaryka, 22–24.07.2019), <https://www.youtube.com/watch?v=XVTYahPn9wg> [dostęp: 7.07.2020]. Kopia prezentacji przesłana drogą elektroniczną w dniu 16.07.2020, s. 7. Tekst dyrektywy, zob.: Artículo 3°f, http://www.pgrweb.go.cr/scij/Busqueda/Normativa/Normas/nrm_texto_completo.aspx?param1=NRTC&nValor1=1&nValor2=87415&nValor3=113907&strTipM=TC [dostęp: 20.07.2020].

²⁶ A. Barquero, op.cit.

to miejsce w przypadku amerykańskiego i estońskiego archiwum cyfrowego, jest budowany w oparciu o międzynarodowy standard OAIS²⁷. Docelowo ma stanowić scentralizowany punkt dostępu do zgromadzonego zasobu elektronicznego Kostaryki²⁸.

We wszystkich krajach, nie tylko w wymienionych, podkreśla się ważną rolę archiwów przy budowie systemów obsługujących pracę administracji publicznej, które – jako nieliczne w skali kraju – mają podstawową wiedzę we wspomnianym zakresie i prowadzą badania w tym kierunku²⁹.

Archiwa cyfrowe a zmiany klimatu

Zrównoważony rozwój jest trendem samym w sobie. W ostatnich latach w archiwach na całym świecie coraz więcej miejsca poświęca się działalności placówek archiwalnych skupionej na aktywnej polityce środowiskowej³⁰. Warto podkreślić, że archiwiści z Archiwum Narodowego Kostaryki, mówiąc o coraz szerszym wykorzystaniu e-administracji, nie tłumaczą tego znakiem czasu, ale potrzebą dbania o środowisko. Dążą do ograniczenia negatywnego wpływu działalności podmiotów publicznych i prywatnych na środowisko, chcą ograniczyć wykorzystanie papieru i – tym samym – szerzej wykorzystywać narzędzia teleinformatyczne, co na Kostaryce odbywa się zgodnie z Krajowym planem dekarbonizacji na lata 2018–2050. Takie podejście ma zachęcić państwo do podejmowania licznych inicjatyw, dających Kostaryce możliwość bycia liderem w służbie czystej planecie, poprzez liczne projekty, które *de facto* będą przyspieszały pożyteczne z punktu widzenia środowiska zmiany w zakresie cyfryzacji³¹.

Choć ochrona cyfrowa opierająca się na infrastrukturze technologicznej ma negatywny wpływ na środowisko, ważne jest podejmowanie dyskusji i działań, które w pierwszej kolejności krytycznie odniosą się do stosowanych aktualnie rozwiązań oraz pozwolą wybrać z nich najkorzystniejsze.

²⁷ Korespondencja mailowa z 16.07.2020 r., więcej zob.: N.C. Mora, S.J. Rojas, L.C.R. Mora, M.O. Sanez, E.V. Alvarado, *El Archivo Digital Nacional*, s. 32–48. Amerykańskie i estońskie archiwum cyfrowe, zob.: K. Pepełowska, *Archiwa cyfrowe...*, s. 90–91, 132, 155.

²⁸ N.C. Mora, S.J. Rojas, L.C.R. Mora, M.O. Sanez, E.V. Alvarado, *El Archivo Digital Nacional*, Ponencia: Proyecto Archivo Digital Nacional, (referat na XXI Congreso Archivístico Nacional, San Jose, Kostaryka, 22–24.07.2019), s. 4, maszynopis, tekst referatu przesłany drogą elektroniczną w dniu 16.07.2020.

²⁹ K. Pepełowska, *Rola zagranicznych archiwów narodowych...*, s. 97–108.

³⁰ Więcej na temat zrównoważonej polityki środowiskowej, którą mogą realizować archiwa zob.: C.V. Lowe, *Partnering Preservation with Sustainability*, „The American Archivist” 2020, vol. 83, no. 1, s. 144–164; K.L. Pendergrass, W. Sampson, T. Walsh, L. Alagna, *Toward Environmentally Sustainable Digital Preservation*, ibidem, 2019, vol. 82, no. 1, s. 165–206.

³¹ N.C. Mora, S.J. Rojas, L.C.R. Mora, M.O. Sanez, E.V. Alvarado, *El Archivo Digital Nacional*, Ponencia: Proyecto...

Archiwa otwarte

Archiwa otwarte są dostępne dla każdej grupy użytkownika. Ich status dobrze charakteryzuje wypowiedź Ivana Fonnese z 2009 r.: „Dawniej ludzie przychodzili do archiwów, dzisiaj to archiwa przychodzą do ludzi”, co z pewnością obrazowało zmianę łączącą się z wykorzystaniem komputerów i Internetu³². O archiwach otwartych mówi się coraz częściej, a w kontekście rozważań archiwistów w Adelajdzie można zauważyć dominację kierunków rozwoju koncentrujących się na potrzebach użytkowników i oczekiwaniach społecznych. Mowa o archiwach, które łączą zasoby, tworzą przestrzeń publiczną, reorganizują czytelnice naukowe, są zlokalizowane jak najbliżej centrum kulturalnego, naukowego, administracyjnego oraz te, które wykorzystują najnowsze osiągnięcia ekonomii cyfrowej.

Archiwa w służbie potrzeb użytkowników i oczekiwań społecznych

To trend z dużą tradycją, ale wciąż aktualny i coraz silniej widoczny w działaniach archiwów. Na przykładzie Nowej Zelandii, o której była mowa wcześniej, podejmowane obecnie wysiłki koncentrują się na użytkownikach. Archiwiści wprost pytają, czego użytkownicy oczekują od archiwum, dostosowując swoją ofertę do zmieniających się wymagań XXI w., a prace nad wspomnianą już aplikacją jedynie potwierdzają praktyczne zaangażowanie archiwistów. Powstająca aplikacja to ukłon w kierunku młodego użytkownika, który organizuje swoje życie za pomocą telefonu.

Pionierami w tej materii na skalę europejską są niewątpliwie archiwa skandynawskie. Jak pisał Martin Hosar, archiwa norweskie zawsze wyróżniały się charakterem działalności skierowanej „na zewnątrz” i słusznie powoływał się na cytowaną wyżej wypowiedź Fonnese.

Dziesięć lat temu, w 2010 r., w Norwegii rozpoczęła się szeroka dyskusja o udostępnianiu i promowaniu archiwów³³, co *de facto* zapoczątkowało zmiany w zakresie promowania i popularyzowania zasobu. Co ważne i godne podkreślenia, już w 2000 r. opracowano katalog dobrych praktyk, co dzisiaj owocuje dostosowaniem oferty do różnych grup docelowych³⁴.

Archiwa w Finlandii opracowały taką ofertę w 2016 r. przy współpracy ze środowiskiem naukowym³⁵.

³² M. Hosar, *Propagowanie archiwów – archiwa dla wszystkich*, [w:] *Arkiv over grenser. Archiwa ponad granicami. Warsztaty archiwalne*, Lillehammer 2011, s. 47, CBA, sygn. 13525, NDAP. 21834.

³³ *Ibidem*, s. 48.

³⁴ *Ibidem*, s. 50.

³⁵ Arkivverket, *Strategy of the National Services of Finland 2015*, s. 28, CBA, sygn. 13221, NDAP.21353.

W Norwegii, w październiku 2014 r., gdy stanowisko dyrektora generalnego³⁶ objęła Inga Bolstand³⁷, absolwentka ekonomii, archiwa norweskie przyspieszyły zmiany. Od tego momentu pojawiły się nowe tematy. Pierwszym z nich jest „wbudowana archiwizacja”, rodzaj myślenia o dostępie do informacji już w momencie jej powstawania i na każdym etapie jej obiegu³⁸. Zgodnie z tą ideą, archiwiści norwescy planują do 2025 r. podjąć zintegrowane działania, aby pracownicy jednostek państwowych nie zajmowali się archiwizacją, która ma się dokonać dzięki zautomatyzowanym rozwiązaniom archiwów³⁹.

Drugim tematem jest – zgodne z misją archiwum – wysunięcie na pierwszy plan interesów użytkownika⁴⁰. Zaczęto od zmian w strukturze organizacyjnej placówek archiwalnych. Powołano swoistego rodzaju centra kompetencji o określonym zakresie zadań: obok dyrektora generalnego wydzielono dwa działy bezpośrednio mu podległe, tj. strategia i zarządzanie oraz komunikacja. Następnie wyodrębniono działy odpowiedzialne za: innowacje, administrację, komunikację z użytkownikami i popularyzację, usługi wewnętrzne, norweskie archiwum zdrowia oraz archiwum Sami⁴¹. Warto zwrócić uwagę na nowy, jak na archiwa, dział odpowiedzialny za innowacje. Zatrudniono w nim specjalistów nie będących archiwistami: informatyków, architektów systemów, pracowników z wykształceniem marketingowym. Zmiany te z pewnością wynikały z tego, że I. Bolstad przez wcześniejsze lata nie pracowała w sektorze archiwalnym i dla niej to nie zadania archiwów, lecz użytkownik, był najważniejszym determinan-tem zmian.

Trzecim tematem jest uzyskanie pełnego statusu archiwów cyfrowych. Dzięki wielu przedsięwzięciom, Norwegia jest jednym z najbardziej „cyfrowych państw” w Europie i na świecie. Zgodnie ze indeksem The Digital Economy and Society Index, który bada wskaźniki wydajności cyfrowej i śledzi ewolucję w zakresie konkurencyjności cyfrowej poszczególnych państw euro-

³⁶ Urząd powołany w 1840 r. Do 1904 r. dyrektor generalny pełnił jedynie funkcję kierownika Archiwum Narodowego, a od 1904 r. urząd ten obejmuje swoim zasięgiem kierownictwo nad regionalnymi archiwami państwowymi, zob.: Arkivverket. Direcor General, <https://www.arkivverket.no/en/about-us/director-general> [dostęp: 18.07.2020].

³⁷ I. Bolstad, Re-designing the National Archives of Norway (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 2.4 – Digitalisation strategy, 23.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/2.4_a_bolstadi.pdf [dostęp: 2.07.2020].

³⁸ Arkivverket. Innebygd arkivering, <https://www.arkivverket.no/arkivutvikling/innebygd-arkivering> [dostęp: 20.07.2020].

³⁹ Arkivverket. Visjonen for 2025, <https://www.arkivverket.no/arkivutvikling/innebygd-arkivering/visjonen-for-2025> [dostęp: 20.07.2020].

⁴⁰ Arkivverket. Pilot innebygd arkivering, <https://www.arkivverket.no/arkivutvikling/innebygd-arkivering/pilot-i-brukersentret-dokumentasjonsforvaltning> [dostęp: 20.07.2020].

⁴¹ Arkivverket. Arkivverkets organisering, <https://www.arkivverket.no/om-oss/hva-er-arkivverket/organisasjonsstruktur> [dostęp: 20.07.2020].

pejskich⁴², Norwegia w 2019 r. znajdowała się na 4 pozycji. Na wysokiej, bo 9⁴³ pozycji plasowała się również w indeksie światowej konkurencyjności cyfrowej IMD⁴⁴. Co więcej, w 2018 r. prawie 90 % Norwegów komunikowało się z administracją publiczną w formie elektronicznej⁴⁵. Osiągnięcia w tej materii z pewnością są związane z silnie zakorzenionymi tradycjami demokratycznymi i transparentnością życia publicznego, a dokonujące się od ponad pięciu lat zmiany w archiwum w Norwegii są związane z innowacjami, które dokonują się wspólnie z otoczeniem zewnętrznym.

Archiwa, które łączą zasoby

Trend integrowania baz danych i systemów jest coraz mocniej widoczny. Potwierdzają to założenie Archiwum cyfrowego Pacyfiku oraz działania podjęte w Norwegii.

Po raz pierwszy na świecie, jak mówi I. Bolstad, przy budowie archiwum cyfrowego w rozumieniu repozytorium zdigitalizowanych dokumentów, połączono zasób państwowy i prywatny w jednym miejscu (*digital data center*) tak, aby użytkownik cały historyczny zasób miał dostępny na jednej platformie⁴⁶.

Podobne działania zainicjowano w 2008 r. w Nowej Zelandii, kiedy powstała platforma DigitalNZ⁴⁷, za pośrednictwem której ponad 200 podmiotów publicznych i prywatnych, w tym również archiwa i biblioteki nowozelandzkie, udostępnia swoje zasoby⁴⁸. Potrzeba wspólnych działań jest z pewnością podyk-

⁴² European Commission. The Digital Economy and Society Index (DESI), <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi> [dostęp: 6.07.2020].

⁴³ IMD World Competitiveness Center. IMD World Digital Competitiveness Ranking 2019, s. 26–27, 122–123, <file:///C:/Users/dell/AppData/Local/Temp/imd-world-digital-competitiveness-rankings-2019-3.pdf> [dostęp: 13.07.2020].

⁴⁴ IMD World Digital Competitiveness Ranking – Światowy Ranking Konkurencyjności Cyfrowej. IMD bada zdolność i gotowość 63 gospodarek do przyjmowania i eksplorowania technologii cyfrowych jako kluczowego motoru transformacji gospodarczej w biznesie, rządzie i społeczeństwie. Ranking jest przygotowywany przez niezależną instytucję akademicką IMD (Institute for Management Development) o globalnym zasięgu, zob.: IMD Business School. About the Institute Management Development, <https://www.imd.org/why-imd/about-imd/> [dostęp: 13.07.2020].

⁴⁵ Statistic Norway and EU Digital Scoreboard, 2018 za: C. Blitner Møller, E. Sjøvoll, Design thinking as a driver for innovation at the National Archives of Norway (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 1.2– User-centred design thinking as a driver for innovation, 22.10.2019), s. 7, https://www.ica.org/sites/default/files/1.2_a_design_thinking_as_a_driver_for_innovation_at_the_nan_blitner_moller_sjovoll.pdf [dostęp: 10.07.2020], zapis audio, <https://www.youtube.com/watch?v=HRGQWPgG54> [dostęp: 10.07.2020].

⁴⁶ I. Bolstad, op.cit.

⁴⁷ Więcej na ten temat, zob.: DigitalNZ. About DigitalNZ, <https://digitalnz.org/about> [dostęp: 04.07.2020].

⁴⁸ DigitalNZ. Partners, <https://digitalnz.org/partners/current-content-partners> [dostęp: 04.07.2020].

towana potrzebą zintegrowania w jednym miejscu wszelkich świadectw związanych z historią i kulturą kraju.

Nawiązując do Nowej Zelandii, warto przyjrzeć się bliskiej współpracy archiwum narodowego i biblioteki⁴⁹, które są podmiotami odpowiedzialnymi za wspólne kształtowanie polityki ochrony i zarządzania zasobem cyfrowym państwa. W ramach tej relacji, do wyłącznych kompetencji archiwum należy zarządzanie elektronicznym zasobem proweniencji publicznej, zgodnie z przepisami nowozelandzkiej ustawy archiwalnej, a biblioteka odpowiedzialna jest za szeroko rozumiane elektroniczne dziedzictwo dokumentalne związane z kulturą i mieszkańcami⁵⁰. Obydwie instytucje mogą pochwalić się silną pozycją jako centra kompetencji w zakresie ochrony zasobu elektronicznego, a bliska współpraca jest podyktowana m.in. potrzebą podjęcia wspólnych działań w zakresie trwałej ochrony zasobu. Bliska współpraca archiwum i biblioteki narodowej jest widoczna nie tylko we wspólnych działaniach. Wkrótce (obecnie trwają prace konstrukcyjne) obydwie instytucje zostaną połączone⁵¹. Będący w budowie nowy gmach archiwum narodowego Nowej Zelandii jest zlokalizowany w bliskim sąsiedztwie Biblioteki Narodowej, a docelowo obydwie instytucje mają być połączone mostem powietrznym, odczytywanym jako symbol zintegrowania oferowanych usług. Bezpośrednie połączenie placówek da także możliwość jeszcze większej współpracy przy zarządzaniu i popularyzowaniu kultury, historii, tradycji i dziedzictwa Nowej Zelandii przyszłym pokoleniom⁵².

Przestrzeń publiczna archiwum i reorganizacja pracowni naukowej

Projektowanie archiwum to nie tylko dostosowanie oferty archiwum do oczekiwań różnych grup społecznych, ale również projektowanie przestrzeni gmachów archiwalnych.

Już w 2008 r. Stowarzyszenie Archiwistów Amerykańskich w projekcie przewodnika budowlanego m.in. dla archiwów zwracało uwagę, że w gmachu archiwum powinna znajdować się tzw. przestrzeń publiczna (*public space*), na która składają się: lobby, pokój z szafkami, szatnia, sale konferencyjne, „miejsce spotkań” (*meeting space*), oraz – co z naszego punktu widzenia może być nowością

⁴⁹ Opracowano na podstawie: R. Foy, D. Williams, op.cit.

⁵⁰ Archives New Zealand. Te Rua Mahara o te Kāwanatanga National Library of New Zealand Te Puna Mātauranga o Aotearoa, Digital Preservation Strategy, 2011, <https://archives.govt.nz/files/Digital%20Preservation%20Strategy> [dostęp: 04.07.2020].

⁵¹ Archives New Zealand. New home for New Zealand taonga, <https://archives.govt.nz/publications/new-home-for-new-zealands-taonga> [dostęp: 4.07.2020]; Wellington.Scoop. Plans for new Archives building next to National Library, <http://wellington.scoop.co.nz/?p=121322> [dostęp: 4.07.2020].

⁵² Archives New Zealand. Investment in New Zealand history, <https://archives.govt.nz/investment-in-new-zealands-history> [dostęp: 5.07.2020].

– kuchnia w przestrzeni publicznej (*food services area*)⁵³. O ile kącik kuchenny w polskiej rzeczywistości archiwalnej jest niespotykanym elementem wyposażenia, w archiwach w Holandii jest normą. To, co mnie osobiście zaskoczyło podczas wizyty w kilku archiwach w Holandii, to właśnie imponująca przestrzeń publiczna wraz z zapleczem kuchennym, która jest otwarta dla wszystkich, niezależnie do celu wizyty w archiwum⁵⁴. Dla przykładu: w archiwum gminnym Regionaal Archief Rivierland oraz archiwum prowincjonalnym Gelders Archief przestrzeń publiczna jest otwarta dla każdego. Nie trzeba mieć konkretnego powodu aby odwiedzić archiwum. Wystarczy wejść, można zapoznać się z imponującą przestrzenią wystawienniczą, skorzystać z gościnności placówki archiwalnej, w kąciku kuchennym samemu przygotować kawę czy herbatę i wypić ją w murach archiwum. Dodatkową atrakcją w archiwum w Arnhem jest duży telebim i ciągle projekcje filmów pochodzących z zasobu archiwum. W tym ujęciu archiwum jest nie tylko archiwum multimedialnym, ale, co ważne, miejscem spotkań codziennych i na wyjątkowe okazje, bowiem w przestrzeni publicznej archiwów mogą odbywać się imprezy kulturalne. Tego typu działania należy ocenić pozytywnie, bowiem nieskrępowany dostęp do placówki archiwalnej to okazja, żeby ją poznać. Ponadto archiwiści holenderscy bardzo umiejętnie i w nowoczesnej formie prezentują swój zasób, tym samym każda osoba, która jest w archiwum, może z nim obcować.

Patrząc na powyższe, nowe trendy archiwistyki światowej koncentrują się właśnie na przestrzeni publicznej w archiwum oraz nowym modelu czytelnia. Pracownia naukowa (czytelnia), w myśl najnowszych badań naukowych, powinna dawać możliwość pracy w atmosferze ciszy i spokoju, wzorowanej na przestrzeni do kontemplowania⁵⁵. Pojawiło się nawet porównanie pracowni naukowej do miejsca zadumy, które daje użytkownikowi możliwość bardziej efektywnej pracy. Badania Brendy Gunn wykazały, że ludzkie mózgi przystosowały się do czytania z ekranów w sposób nieliniowy, charakteryzujący się skanowaniem, przeglądaniem i wyszukiwaniem słów kluczowych, a prze-

⁵³ Society of American Archivists, *Archival and Special Collections Facilities. Guidelines for Archivists, Librarians, Architects, and Engineerings*, draf 08.2008, s. 56–57, CBA, sygn. 13552, NDAP. 21867.

⁵⁴ Wyjazd do Holandii odbył się w ramach projektu badawczego pt. *Problemy gromadzenia elektronicznego zasobu na świecie*, finansowanego ze środków Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Grant WNH (grant nr 2925 – NH).

⁵⁵ B. Gunn, *Using Contemplative Methods to Facilitate Deeper Thinking Modes in Archival Research and Instruction* (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 4.5 – Transitioning archive users from paper to digital (and back to paper), 23.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/4.5_b_gunn.pdf [dostęp: 4.07.2020], zapis audio, <https://www.ica.org/en/session-45-transitioning-archive-users-from-paper-to-digital-and-back-to-paper> [dostęp: 4.07.2020]. Brenda Gunn jest profesorem nadzwyczajnym i bibliotekarzem Uniwersytetu Stowarzyszonego ds. Zbiorów Specjalnych i Konserwacji w Bibliotece Uniwersytetu Wirginii. Jest członkiem Academy of Certified Archivists i Distinguished Fellow of the Society of American Archivists.

ście z trybu pracy na ekranie do trybu pracy z nośnikiem tradycyjnym może być trudne. Pojawia się zatem pytanie: jak archiwiści mogą pomóc badaczom przejść od efektywnego czytania ekranowego do papierowego i na odwrót (w zależności do formy zachowania archiwaliów i sposobu ich udostępniania)? B. Gunn uważa, że należy wykorzystać praktyki kontemplacji i empatii jako stanu troski o użytkownika. Archiwa powinny umożliwić użytkownikowi głębokie myślenie i zrozumienie, które w dobie cyfrowej informacji i odmiennych warunków pracy mózgu jest kluczowe. Zgodnie z tym wymogiem, archiwalne pracownie naukowe powinny być przestrzenią porównywalną z pełną intymnością strefą do kontemplacji, która daje możliwość efektywnej pracy, głębokiej refleksji i równowagi emocjonalnej, co można uzyskać chociażby poprzez wyeliminowanie rzeczy zakłócających spokój, wydzielenie miejsca na indywidualną pracę i oddzielnych miejsc do pracy z wykorzystaniem nowej technologii i dokumentacji papierowej⁵⁶.

Z podobną wizją wystąpił Peter Lester. Twierdzi, że pracownia naukowa musi być tą strefą, która jest zaprojektowana z myślą o spokojnej i efektywnej pracy. Archiwa powinny dołożyć wszelkich starań, aby projektując jej przestrzeń, uwzględnić miejsce dla osób korzystających z archiwaliów w wersji analogowej, przy użyciu komputerów, tabletów oraz stworzenie tzw. *social space*, bo „użytkownik lubi czuć się jak w domu”⁵⁷. Poza tym wolna przestrzeń w archiwum to miejsce wymiany poglądów i doświadczeń. Postuluje też tworzenie tzw. archiwów otwartych, w których przestrzeń jest wolna i daje poczucie swobody, bo – jak podają wyniki badań w tym zakresie – „archiwa trzeba odkryć i przeżyć”. W swoich badaniach odwołuje się do przestrzeni archiwów jako miejsca, które jest wytworem procesów społecznych i politycznych, a więc przestrzenią kształtowaną przez interakcje międzyludzkie. Poprzez pojęcie „przeżywaną” przestrzeni, zgodnie z teorią przestrzeni Henriego Lefebvre’a, stara się zasadniczo zmienić podejście do przestrzeni archiwum. Opierając wyniki badań na wybranych przypadkach, postuluje, aby archiwa były ogólnodostępne dla użytkownika. Mowa zarówno o przestrzeni wystawienniczej, jak i tzw. przestrzeni socjalnej, która jest miejscem spotkań oraz wymiany poglądów. Podsumowując, apeluje o otwieranie archiwów, które poprzez przestrzeń publiczną mogą zachęcić użytkownika do skorzystania z zasobu, będąc inspiracją. Archiwa, w jego

⁵⁶ Podobne postulaty w tej materii są coraz częściej widoczne w polskiej rzeczywistości archiwalnej, zob.: R. Wojtkowski, A. Czajka, M. Boruszewska, *Budynek archiwum. Wskazówki dla uczestników budowlanego procesu inwestycyjnego*, Warszawa 2019, s. 92–98.

⁵⁷ Opracowano na podstawie: P. Lester, *Archival Space: Towards User-Centred Design* (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 4.7 – New ways of thinking about archival space and the design of archive buildings, 24.10.2019), zapis audio, <https://www.ica.org/en/session-47-new-ways-of-thinking-about-archival-space-and-the-design-of-archive-buildings> [dostęp: 6.07.2020]. Peter Lester jest członkiem Rady ds. Badań Humanistycznych i Artystycznych (AHRC). Jego badania dotyczą wystaw i prezentacji archiwów oraz, szerzej, sposobu, w jaki archiwa pojmują i projektują fizyczne doświadczenia odwiedzających.

ocenie, powinny odejść od myślenia i działania opartego na zadaniach i przejść do myślenia o tym, do czego służą.

Trend ten jest szczególnie widoczny w Polsce w bibliotekach, które rozbudowują swoją przestrzeń społeczną zgodnie z najnowszymi trendami tak, aby stać się prawdziwymi centrami życia swojej społeczności. Badania w tym zakresie jednoznacznie pokazują, że celem odwiedzania bibliotek, które wykorzystują swoją przestrzeń jako centrum spotkań, nie jest jedynie skorzystanie z zasobu, co *de facto* przekłada się na większą ilość odwiedzających bibliotekę⁵⁸. Trzeba mieć jednak na uwadze, że nieco inna jest specyfika bibliotek i archiwów. Każda z tych instytucji może pochwalić się zupełnie innym zasobem, ma odmienną specyfikę, nie mniej jednak to, co coraz mocniej widać na świecie, to czerpanie z doświadczeń bibliotek.

Żeby jednak archiwa mogły się otwierać, powinny być lokalizowane w centrum miasta bądź w jego bliskim sąsiedztwie, co jest akcentowane m.in. we Francji. Słusznie uważa się tam, że archiwa powinno się lokalizować jak najbliżej użytkownika, jego potrzeb, bo archiwa są pamięcią narodu, którą trzeba otworzyć. Tak samo jak zasób archiwów jest dla użytkowników, ludzi, tak też gmachy archiwalne powinny być budowane i przeznaczone dla ludzi⁵⁹.

„Ekonomia cyfrowa w archiwum”

Przenosząc wpływ ekonomii cyfrowej⁶⁰ na grunt archiwalny, można powiedzieć, że transformacja cyfrowa, której wyrazem jest przenikanie technologii cyfrowych przez wszystkie aspekty działania instytucji i aktywności jej pracowników oraz użytkowników, to jedno z kluczowych zjawisk opisujących współczesną działalność. Transformacja cyfrowa pozwala na zwiększenie wydajności i sprawności funkcjonowania instytucji przy jednoczesnym skoncentrowaniu uwagi na użytkownika. Dlatego wykorzystanie ekonomii cyfrowej jest tym trendem, który, jak to wybrzmiało w Adelajdzie, jest przyszłością działalności archi-

⁵⁸ K. Bikowska, *Biblioteczna strefa komfortu – przestrzeń społeczna w Bibliotece Uniwersyteckiej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie*, [w:] *Ewolucja nowych przestrzeni bibliotecznych. Od założeń do praktyki*, red. S. Baran, K. Bikowska, Olsztyn, 2018, s. 321–342; *Fizyczna przestrzeń biblioteki*, red. M. Wojciechowska, Gdańsk 2013.

⁵⁹ O. Welfel, *Archives Buildings – witnesses of the past and bridges to modernity* (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 4.7 – *New ways of thinking about archival space and the design of archive buildings*, 24.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/4.7_c_welfeleo.pdf [dostęp: 8.07.2020], zapis audio, <https://www.ica.org/en/session-47-new-ways-of-thinking-about-archival-space-and-the-design-of-archive-buildings> [08.07.2020]. Więcej na ten temat zob.: M. Heruday-Kielczewska, *Archiwum idealne? Archiwum Narodowe w Pierrefitte-sur-Seine*, [w:] *Archiwa Polski i Europy, wspólne dziedzictwo różne doświadczenia*, red. A. Kulecka, Warszawa 2017, s. 311–318.

⁶⁰ Więcej na temat ekonomii cyfrowej, zob.: S. Ando, *Nowa ekonomia cyfrowa? Aby wszystko zostało tak jak jest, trzeba wszystko zmienić*, http://uwm.edu.pl/mkks/wp-content/uploads/02_Salvo-Ando.pdf [dostęp: 11.08.2020].

wów. Z uwagi na to, że zagadnienia ekonomii są niezwykle złożone, przedstawię tylko to, co jednoznacznie wybrzmiało z wykładu Marka Kowalkiewicza, specjalisty z zakresu ekonomii, który przanalizował jej wpływ na archiwa.

W dzisiejszych czasach, legitymizujących się coraz szerszym wykorzystaniem technologii, tracimy umiejętność przewidywania, rozróżnienia prawdy od fałszu – nie zdajemy sobie sprawy z wielu procesów, które otaczają archiwa. Nawiązując tymi słowami do kierunku rozwoju cyfrowej ekonomii, która przybliżyła nas do czasów zautomatyzowanych procesów, dostępu do zdigitalizowanych zasobów i zwiększonych doznań poznawczych, M. Kowalkiewicz, zadał pytanie, czy archiwa są gotowe na zmianę w swojej dotychczasowej pracy⁶¹. Gotowość, o której mowa, to czas na dokładne poznanie odbiorcy, na którym archiwa powinny skupić swoje działania i kierunki rozwoju. Użytkownicy archiwów, jak może się wydawać, to jasno określone grupy, w przeważającej większości badacze, historycy, genealodzy. Grupy te nadal będą korzystać z placówek archiwalnych, ale współczesne archiwa, rozwijające się w duchu ekonomii cyfrowej, powinny dostosować swoją ofertę do użytkownika, który jeszcze nie był w archiwum i nie korzystał z zasobu. Jest to najważniejsze wyzwanie archiwów, bowiem cały model biznesowy opiera się na użytkowniku i jego potrzebach, których on może nie znać, a które my musimy przed nim odkryć.

Metaforą *putting the hive in archive*, M. Kowalkiewicz wskazał na brakujący element (*hive*), który, w połączeniu z ekonomią cyfrową i marketingiem, musimy odnaleźć. Tym brakującym elementem jest prawda, którą gubimy w cyfrowym świecie, której nie potrafimy odróżnić. Prawda traci na wartości, a jedynie indywidualne i sektorowe działania mogą przynieść korzyści. Dlatego archiwa powinny zrozumieć, kim jest użytkownik i jaki jest cel jego wizyty w archiwum. Co więcej, M. Kowalkiewicz twierdzi, że placówki archiwalne muszą wywołać potrzebę u potencjalnego użytkownika – tego przyszłego, który jeszcze nie był w archiwum. W myśl ekonomii cyfrowej archiwa chcąc konkurować na rynku z innymi podmiotami, muszą wywołać potrzebę, poznać użytkownika i dostosować ofertę i serwis do jego oczekiwań. Słowem kluczem, wskazującym kierunek transformacji, może być digitalizacja, ale nie jako określenie procesu technicznego, procesu przekształcania dokumentacji analogowej na postać cyfrową, lecz

⁶¹ Opracowano na podstawie: M. Kowalkiewicz, Our digital future (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja P6 – Marek Kowalkiewicz Keynote Address „Our digital future”, 23.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/p6_kowalkiewicz.pdf [dostęp: 27.07.2020], zapis audio, https://www.youtube.com/watch?v=x_EnU1dTeaY [dostęp: 27.07.2020]. Prof. M. Kowalkiewicz pracuje w Katedrze Gospodarki Cyfrowej na Technologicznym Uniwersytecie w Queensland (Queensland University of Technology), jest kierownikiem projektu badawczego Embracing Digital Age, którego celem jest badanie wpływu ekonomii cyfrowej na gospodarkę Australii. Jest ekspertem w zakresie cyfrowej gospodarki, co przekłada się na jego bogatą aktywność jako mówca, kierownik projektów badawczych oraz doradca australijskich jednostek rządowych w opracowywaniu innowacyjnych pomysłów, przełomowych aplikacji biznesowych i nowych technologii o dużym wpływie na środowisko.

jako pewien stan. *Digitising vs. Digitalising* – na pozór mogłoby się wydawać, że chodzi o tę samą czynność, ale istotą czynności nie są aspekty techniczne, lecz „stan umysłu”, proces, który dokonuje się w nas, w jednostkach organizacyjnych. Jest to kolejny krok w rozwoju instytucji, dążeniu do tworzenia lepszej wartości naszego produktu.

Jest to również widoczne w polskiej literaturze przedmiotu, gdzie akcentuje się rolę zarządzania, pozytywnie wpływającego na wizerunek archiwów. W krajach legitymizujących się wysokim poziomem demokratyzacji życia społecznego, władza, która poświęca uwagę swojemu narodowi, kieruje się interesem obywatela, przynosi bogate doświadczenia i dobre praktyki z biznesu na inne pola. Archiwa swoje działania marketingowe powinny skupić na stałych i nowych użytkownikach. To oni powinni oceniać jakość świadczonych usług. Zgodnie z regułami współczesnego marketingu, nie możemy zapominać, że pożądane są usługi dobrej jakości, które powinni weryfikować właśnie użytkownicy⁶².

Archiwa uczące (się)

Zarządzanie zespołem (pracownikami) jest wciąż aktualnym i ważnym zagadnieniem. Archiwa uczące się to zupełnie nowe hasło, odnoszące się do archiwów i archiwistów, sposobów pozyskania wiedzy i doświadczenia, dzisiaj szczególnie cennych. To również umiejętność motywowania i kierowania projektami, w których archiwiści odgrywają główną rolę. Archiwami uczącymi się określa się placówki podejmujące działania przyczyniające się do zwiększenia efektywności jednostki, co z kolei trzeba powiązać z ekonomią w funkcjonowaniu archiwów, o której była mowa powyżej.

W tej grupie za nowe trendy można uznać innowacyjne sposoby motywowania archiwistów do pracy w środowisku cyfrowym oraz ich zaangażowanie, co przełożyło się m.in. na wykorzystanie sztucznej inteligencji. Trendy to również innowacyjne podejście w nauczaniu akademickim oraz standaryzacja zadań i kompetencji archiwistów.

Przykładem archiwum uczącego jest również archiwum uniwersyteckie z Australii, które, za sprawą zaangażowania archiwistów, opracowało narzędzie do komputerowego przetwarzania danych ze zdigitalizowanego źródła, o czym była już mowa.

Motywowanie pracowników i zdobywanie nowych kompetencji

Nawiązując do potrzeby wykorzystania ekonomii w działalności archiwów, motywowanie pracowników, zdobywanie nowych umiejętności oraz poszerzanie kompetencji, to ważny aspekt ekonomiczny, który *de facto* wpływa na zwiększenie wydajności pracy placówki archiwalnej.

⁶² Z. Knecht, *Public relations w administracji publicznej*, Warszawa 2006, s. 73.

Na konferencji w Adelajdzie Vilde Ronge⁶³ podzieliła się swoimi doświadczeniami menedżerskimi. V. Ronge kieruje zespołem złożonym ze specjalistów i usiłuje ich przekonywać do nowych projektów (zadań), zamiast zatrudniać innych pracowników. Podkreśliła, że choć są to zazwyczaj projekty z zakresu nowych technologii, to lepszym rozwiązaniem jest inwestować w zespół i prowadzić szkolenia, bo zmiany technologiczne nie mają końca. Słusznie wychodzi z założenia, że w czasach globalizacji użytkownicy mogą szukać produktu lub usługi na całym świecie, dlatego, zgodnie z koncepcją kluczowych kompetencji, organizacja jest w stanie konkurować na rynku dzięki swoim pracownikom. Instytucja musi poznać szanse, jakie niesie przyszłość, a następnie zbudować najważniejsze kompetencje umożliwiające wykorzystanie tych szans. A budowanie kompetencji oznacza rozwijanie ich u ludzi, bowiem uczenie się jest dzisiaj jednym z najważniejszych działań strategicznych rozwoju organizacji⁶⁴. Najlepszym przykładem innowacyjnego podejścia do zmian w działalności archiwów w Norwegii jest powołanie w strukturze organizacyjnej komórki odpowiedzialnej za innowacje, która w myśl hasła: „Niech użytkownik spróbuje takiego rozwiązania, narzędzia...” eksperymentuje i tworzy *Archive by design*⁶⁵.

Jest to niewątpliwie słuszny kierunek, który powinien znaleźć odzwierciedlenie w Polsce w zakresie szerszym niż dotychczas. Nie sądzę, aby w Polsce normą stało się zatrudnianie informatyków w archiwach. Nie byłoby to też najlepszym rozwiązaniem, dlatego słusznym kierunkiem jest szkolenie archiwistów w zakresie nowych technologii bądź eksperymentowanie z technologiami, co pokazuje przedstawiony poniżej przypadek niderlandzkiego archiwum.

Archiwiści i sztuczna inteligencja w archiwum

Z podobnego założenia wychodzą archiwiści z Holandii. Według nich, nie jest dobrym rozwiązaniem zatrudnianie do nowych projektów dodatkowych pracowników. Należy raczej szukać i odkrywać kompetencje w starym zespole, zgodnie z ideą archiwów, które się uczą.

Zgodnie z zasadą *learn by doing*, pracownicy niderlandzkiego archiwum narodowego eksperymentują i tworzą nowe narzędzia teleinformatyczne, przy

⁶³ V. Ronge, Together we are less alone (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 2.1 – Recordkeeping by design, 22.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/2.1_c_together_we_are_less_alone_vilde_ronge.pdf [dostęp: 16.07.2020], zapis audio: <https://www.ica.org/en/session-21-recordkeeping-by-design> [dostęp: 16.07.2020]. V. Ronge jest dyrektorem w Norsk Helsenett (Norwegian Health Net), kierując działem, który świadczy usługi zarządzania dokumentacją 10 agencjom w norweskim sektorze zdrowia. V. Ronge jest wiceprzewodniczącą Norweskiego Stowarzyszenia Archiwistów oraz dyrektorem Sekcji Stowarzyszeń Zawodowych ICA (ICA Professional Associations SPA).

⁶⁴ Ch. Woodruffe, *Ośrodki oceny i rozwoju. Narzędzie analizy i doskonalenia kompetencji pracowników*, Kraków 2003, s. 33.

⁶⁵ C. Blitzner Møller, E. Sjøvoll, op.cit.

okazji ucząc się i zdobywając umiejętności⁶⁶. W 2018 r. opracowano prototyp systemu do zarządzania wiadomościami e-mail napływającym do jednostki, w wyniku czego archiwiści poznali schemat budowy i zasady działania systemu opartego na sztucznej inteligencji. Jak słusznie podkreślają, eksperymentując z nowymi technologiami, nie jest ważne samo rozwiązanie, ale kierunek pracy i nauki, który daje podstawę do zdobycia trudnej, technologicznej wiedzy, która w XXI w. determinuje charakter pracy. Opracowany przez niderlandzkich archiwistów prototyp systemu samouczącego, opartego na sztucznej inteligencji, *de facto* przyczynił się do klasyfikacji nieustrukturyzowanych wiadomości e-mail poprzez przypisywanie przez algorytmy wiadomości do odpowiedniej klasy. Wychodząc z założenia, że filtr poczty elektronicznej jest w stanie odróżnić SPAM od poczty właściwej, archiwiści opracowali algorytm automatycznie klasyfikujący wiadomości e-mail do jednej z dwóch grup. Pierwsza obejmuje wiadomości związane z wykonywaniem zadań archiwum, a druga z prywatnym wykorzystaniem poczty, w tym wiadomości przesyłane na zasadzie przekierowania, przekazania dalej bądź DW⁶⁷. Klasyfikacja dokonuje się w ramach dodatkowego modułu archiwizowania poczty elektronicznej, zintegrowanego z systemem elektronicznego zarządzania dokumentacją, w oparciu o przepisy prawa krajowego w zakresie e-administracji. Zanim system zaczął automatycznie dzielić wysyłane i odbierane wiadomości, pracownicy ręcznie wprowadzili około 3.500 wiadomości, dokonując ich podziału, co było podstawową wiedzą dla systemu. W związku z tym, że mamy do czynienia z systemem samouczącym się, każda wiadomość wysyłana i odbierana jest przez niego klasyfikowana do określonej grupy. System przedstawia tzw. prognozę podziału, którą pracownik akceptuje bądź odrzuca, uczy się na podstawie zmian wprowadzanych przez pracownika. Archiwiści, pracując w tym projekcie, nauczyli się nie tylko budowy i zasad funkcjonowania systemów opartych na sztucznej inteligencji, ale zrozumieli także, że nie ma systemów doskonałych. Archiwista jest trenerem systemu, uczy go, poznając jego specyfikę i budowę. Słuszne okazały się również założenia wstępne projektu. Potwierdziło się, że około 40–50% odbieranych i wysyłanych wiadomości jest zbędnych w działalności jednostki⁶⁸. Poprzez opracowanie zasad korzystania z poczty e-mail można je wyeliminować i tym samym zaoszczędzić miejsce na serwerach, skupiając się na racjonalnym archiwizowaniu informacji o dzia-

⁶⁶ M. van Essen, Using technology to gain insight (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019 sesja 1.8 – Experimentation: emerging technologies and archives, 24.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/1.8_c_using_technology_to_gain_insight_mette_van_essen.pdf [dostęp: 24.07.2020].

⁶⁷ M. van Essen, *Machine Learning en Automatische Classificatie, versie 1.0*, December 2018, s. 3, https://kia.pleio.nl/file/download/55809164/NA_Rapport_machine_learning_en_automatische_classificatie_DEF.pdf [dostęp: 15.07.2020].

⁶⁸ Ibidem, s. 14, 46.

łałości jednostki⁶⁹. Co równie ważne, jeden z głównych wniosków płynących z badania odnosił się do celowości przenoszenia funkcjonujących od lat metod pracy na wirtualną przestrzeń. Zazwyczaj staramy się za wszelką cenę przenieść wypracowane praktyki do zarządzania systemowego, a dopiero znajomość budowy systemu pozwala udoskonalić znane nam zasady i wykorzystać systemy w celu ich ulepszenia i właściwego zastosowania, bowiem – jak słusznie podkreślają archiwiści z Holandii – interakcja z systemem uczy nas naszego zachowania. System stawia nas przed własną niespójnością, przez co inaczej patrzemy na wykorzystywane narzędzie (w tym przypadku na system klasyfikujący wiadomości e-mail, ale uwaga odnosi się na zasadzie analogii również do innych systemów)⁷⁰.

Na innowacyjne rozwiązania przyjęte w Holandii trzeba spojrzeć jeszcze z innej strony. Jesienią 2017 r., podczas wizyty w Archiwum Narodowym w Hadze⁷¹, miałam okazję spotkać się z Dianą Tunissen, Dyrektorem ds. Infrastruktury Cyfrowej i Doradztwa, która zwróciła uwagę na styl pracy archiwum. Zwiedzając gmach archiwum narodowego, rozmawiając z archiwistami, poruszyłam kwestię wyposażenia gabinetów, w których pracują archiwiści. W każdym z nich znajdowało się szklane biurko, komputer i krzesło. Brakowało półek, szafek na dokumentację. Pytając o ten stan rzeczy, usłyszałam interesującą odpowiedź, że każdy z pracowników pracuje cyfrowo, a brak półek, szafek, szuflad jest działaniem celowym, bowiem każdy z pracowników na korytarzu ma do dyspozycji 1 mb. półki na niezbędną dokumentację tradycyjną. W tych warunkach poczta elektroniczna jest nie tylko jedynym narzędziem załatwiania spraw, ale również sposobem komunikowania się, dlatego eksperyment opracowania systemu klasyfikującego pocztę elektroniczną nie tylko wpływa pozytywnie na zdobywanie nowych umiejętności, ale również na określenie procedur korzystania z niej.

Innowacje w nauczaniu akademickim

Innowacje w archiwistyce to również szukanie kreatywności i praktycznych rozwiązań w nauczaniu akademickim. Zgodnie z modelem i procesem empirycznej edukacji programowej, uczenie się zintegrowane z pracą formalnie i celowo integruje studia akademickie z miejscem pracy lub praktyką (WIL Work Integrated

⁶⁹ Więcej na ten temat projektu, zob.: B. Hekkerst, *Machine learning. Zelflerende systemen voor informatiemangement. Prototype voor classificatie van e-mailverkeer*, „actueel” 2018, Augustus-september #6, zapis rozmowy z Meete van Essen, https://kia.pleio.nl/file/download/55807624/Od%206%20-DEF_Van_Essen.pdf [dostęp: 14.07.2020]; M. van Essen, *Op Zoek naar de mogelijkseden van machine learning*, „Archivenblad” 2018, no 7.

⁷⁰ M. van Essen, *Machine Learning...*, s. 41–42.

⁷¹ Wyjazd do Holandii odbył się w ramach projektu badawczego pt. *Problemy gromadzenia elektronicznego zasobu na świecie*, finansowanego ze środków Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Grant WNH (grant nr 2925 – NH).

Learning⁷²). Na Uniwersytecie Newcastle w 2017 r. powstało laboratorium GLAM^x Living Histories Digitalisation, które daje uczestnikom możliwość zdobycia bezcennej wiedzy związanej z digitalizacją i innymi umiejętnościami sektora kultury, których celem jest zwiększenie ich szans na rynku pracy⁷³. Choć użytkownicy laboratorium pochodzili z różnych dziedzin nauki, głównym celem laboratorium jest to, jak wiedzę i umiejętności sektora GLAM można zastosować do źródeł i zbiorów archiwalnych. Po dwóch latach, w 2019 r., podsumowano dwuletni okres działalności laboratorium, oceniając pozytywnie nauczanie zintegrowane z praktyką. Uczestnicy mieli okazję połączyć teorię z praktyką i w przeważającej większości pozytywnie doświadczyli na czym polega praca ze źródłem archiwalnym, wskazując tym samym sektor GLAM jako obszar zatrudnienia. Studenci biorący udział w zajęciach praktycznych nie tylko digitalizowali archiwalia, tworzyli repozytoria dla zdigitalizowanych materiałów, projektowali systemy do ich wizualizacji i zarządzania, również z użyciem technologii skanowania 3D, technologii wirtualnej rzeczywistości. Ważne jest również to, że każde z podejmowanych działań praktycznych oparte było na pracy zespołowej, wskazując na mocne i słabe strony każdego studenta⁷⁴. Tym samym potwierdza się założenie przyjęte przez archiwistów z Holandii, że nawet jeśli wydaje się, że wiesz o czymś dużo, uczysz się o wiele więcej robiąc – zgodnie z ideą *learn by doing*.

Warto również dodać, że nowoczesne technologie, tj. skanowanie 3D, są już normą wykorzystywaną w Chinach. Na chińskim uniwersytecie w Renmin, gdzie archiwistyka uznawana jest za jedną z podstawowych dyscyplin w dziedzinie humanistyki cyfrowej, przy wsparciu technologii 3D i VR archiwiści dociągają do coraz młodszych użytkowników⁷⁵.

⁷² Więcej na temat WIL zob.: L. Cooper, J. Orell, M. Bowden, *Work Integrated Learning. A guide to effective practice*, Londyn–Nowy Jork 2010.

⁷³ A. Hardy, Survey: Users of the GLAM^x Living Histories Digitisation Lab at the University of Newcastle, Australia (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 2.4. – Digitalisation strategy, 23.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/2.4_b_hardya.pdf [dostęp: 21.07.2020], zapis audio, <https://www.ica.org/en/session-24-digitisation-strategies> [dostęp: 21.07.2020]. Ann Hardy jest historykiem, zajmuje się historią mówioną na Uniwersytecie Newcastle’s Cultural Collections GLAM^x Lab (galerie, biblioteki, archiwa i muzea). W swoje pracy badawczej jest zaangażowana w badania historyczne i archiwalne, współpracuje ze społecznościami i grupami kulturowymi.

⁷⁴ G. Di Gravio, A. Hardy, *GLAMx Lab Living Histories Digitisation Lab – engaging tertiary students with university archival collections*, „Archives and Manuscripts” 2018, vol. 46, No. 2, s. 214–221.

⁷⁵ L. Niu, L. Wang, Y. Xu, Research on Archival Storytelling in the Digital Age (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja LT2 – Reading Architectural Drawings, 24.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/session_lt2_c_research-on-archival-storytelling-in-the-digital-age_by_niu_wang_xu.pdf [dostęp: 4.07.2020].

Standard zadań i kompetencji archiwistów

Narodowe Archiwum w Japonii, chcąc sprostać wyzwaniom stawianym archiwistom i archiwom w XXI w., zaczęło profesjonalnie podchodzić do kwestii kształcenia archiwistów⁷⁶. W przeciągu dwóch lat (od 2016 do 2018 r.) opracowano „Standard zadań i kompetencji archiwistów”, który składa się z 22 elementów podzielonych na 4 główne obszary funkcji zawodowych i 36 kompetencji⁷⁷. Opracowany standard jest nowym sposobem certyfikacji archiwistów. Warto również dodać, że rozwój systemu szkoleniowego archiwistów w Japonii pozostaje daleko w tyle w porównaniu do kształcenia ogólnoswiatowego⁷⁸. Patrząc na ten proces historycznie, trzeba wskazać kilka przełomowych dat. Pierwszą z nich jest 1988 r., kiedy, wraz z wejściem w życie ustawy archiwalnej, rozpoczęło się kształcenie. Ustawa nakazywała ukończenie tzw. podstawowego kursu 1 stopnia (Archives Training 1). Rok później, w 1989 r., swoje prace rozpoczęła grupa robocza ds. szkoleń i ram kwalifikacji dla archiwistów, która już w 1993 r. opracowała program kursu 2. stopnia, podnoszącego kwalifikacje zawodowe (Archives Training II). W 1998 r. uruchomiono specjalistyczny kurs 3 stopnia, a dopiero w 2008 r. zaczęto organizować studia podyplomowe dla archiwistów (Graduate Course in Archival Science, Gakushuin University, Dept of Library Science, Graduates School of Integrated Frontier Sciences, Kyushu University)⁷⁹.

Opracowany w 2018 r. nowy standard zadań i kompetencji archiwistów, z początkiem 2020 r. został wdrożony, a jego założenia powstały we współpracy ze środowiskiem naukowym, pedagogami i specjalistami z zakresu zarządzania dokumentacją. Trzeba podkreślić, że opracowany standard kształcenia archiwistów jest odpowiedzią na dzisiejsze wyzwania archiwów, co łączy się z ideą „oczy na świat, stopy na ziemi”.

Archiwa milczące

Zgodnie z zapisami Powszechnej Deklaracji Archiwów MRA z 2010 r., archiwa służą do ochrony praw obywateli, tworzenia indywidualnej pamięci, rozumienia przeszłości, dokumentowania teraźniejszości w celu ukierunkowania przyszłych działań. Żeby to osiągnąć, archiwa muszą być dostępne dla wszyst-

⁷⁶ M. Nakada, Designing our future: Establishing the National Framework for the Archival Profession in Japan (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 5.3 – Interactive presentation, 24.10. 2019), https://www.ica.org/sites/default/files/5.3b_nakadam1.pdf [dostęp: 3.07.2020].

⁷⁷ Zob.: Standard of Tasks and Competencies for Archivists. Appendix Table 1: Task/Competency Table, https://www.ica.org/sites/default/files/5.3b_nakadam2.pdf [dostęp: 3.07.2020].

⁷⁸ Gakushuin University. Graduate Course in Archival Science, <https://www.gakushuin.ac.jp/univ/g-hum/arch/english/02senkou.html> [dostęp: 8.07.2020].

⁷⁹ Kyushu University. Academic Staff Educational and Research Activities Database, <https://hyoka.ofc.kyushu-u.ac.jp/search/organization/04190300/english.html> [dostęp: 8.07.2020].

kich⁸⁰. W tym kontekście na światło dzienne wyłaniają się tzw. archiwa milczące⁸¹. Choć trudno zdefiniować to pojęcie z naukowego punktu widzenia, można przyjąć za środowiskiem międzynarodowym, że mowa o archiwach, które nie mają ciągłości zachowanych źródeł, mają braki, luki spowodowane różnymi okolicznościami bądź instytucjonalnymi zaniedbaniami⁸². Można również wnioskować, że braki te odnoszą się do tych, którzy z różnych powodów czują się dyskryminowani. Mowa tutaj o archiwach związków homoseksualnych, niewolników, poddanych autorytarnym rządóm, dyskryminowanych z uwagi na płeć, rasę, przekonania czy wiarę. Archiwa zaczynają się otwierać, coraz częściej mówią o trudnych sprawach, czego pokłosiem są liczne publikacje⁸³. To, co dzisiaj zajmuje międzynarodowe środowisko archiwalne, to problem z udostępnianiem tych archiwaliów, problem z otwieraniem archiwów dla publiczności⁸⁴.

⁸⁰ International Council on Archives. Universal Declaration on Archives. Archives record decisions, actions and memories, https://www.ica.org/sites/default/files/20190510_ica_declarationuniverselle_en-print_0.pdf [dostęp: 26.07.2020].

⁸¹ *Science in the Archives: Pasts, Presents, Futures*, red. L. Daston, Chicago 2017. Zob. również: E. Janak, *What Do You Mean It's Not There? Doing Null History*, „The American Archivist” 2020, vol. 83, no. 1, s. 57–76.

⁸² S. Kostelic, *The Silence of the Archive*, ibidem, 2018, vol. 81, no. 2, s. 559, (recenzja książki: D. Thomas, S. Fowler, V. Johnson., *The Silence of the Archive*, Londyn 2018).

⁸³ Publikacje odnoszące się do przemocy kolonialnej, zob.: J.J. Ghaddar, *The Spectre in the Archive: Truth, Reconciliation, and Indigenous Archival Memory*, „Archivaria” 2016, no. 82, s. 3–26. Odnoszące się do rozwoju feminizmu, ruchu kobiet i badań archiwów w odniesieniu do grup marginalizowanych: S. Lubelski, *Kicking Off the Women's 'Archives Party': The World Center for Women's Archives and the Foundations of Feminist Historiography and Women's Archives*, ibidem, 2014, no. 78, s. 95–113. Odnoszące się do historii feminizmu, pokazujące archiwum jako nośnik pamięci i uwikłanie archiwum z otoczeniem i przyszłością, a kulturą zapomnienia: M. Dever, *Archiving Feminism: Papers, Politics, Posterity*, ibidem, 2014, no. 77, s. 25–42. Odnoszące się do archiwum jednej z kluczowych działaczek feministycznych: Germaine Greer, zob.: L. Glanville, *The end of reckoning – archival silences in the Germaine Greer Archive*, „Archives and Manuscripts” 2018, vol. 46, no. 1, s. 45–48; K. Hodgetts, *Hear Greer: voices in the archive*, ibidem, s. 40–44. Odnoszące się do wspomnień ofiar i osób, które w dzieciństwie padały ofiarą wykorzystania: J. Holden, A. Roeschley, *Privacy and Access in the Massachusetts Society for the Prevention of Cruelty to Children Records*, „The American Archivist” 2020, vol. 83, no. 1, s. 77–90. Odnoszące się do kwestii udziału archiwów i ich związku z reparacjami odszkodowawczymi za dyskryminację rasową w USA: A. Robinson-Sweet, *Truth and Reconciliation: Archivists as Reparations Activists*, ibidem, 2018, vol. 81, no. 1, s. 23–37. Odnośnie prawa do bycia zapomnianym: A.N. Vavra, *The Right to Be Forgotten: An Archival Perspective*, ibidem, s. 100–111. Odnoszące się do materiałów pornograficznych w zasobach archiwów, ich dostępności i subiektywnej oceny archiwistów co do ich udostępniania: G. Tang, *Sex in the Archives: The Politics of Processing and Preserving Pornography in the Digital Age*, ibidem, 2017, vol. 80, no. 2, s. 439–452.

⁸⁴ Jednym z przykładów mogą być archiwalia, archiwa społeczne społeczności LGBT. Tematyce tej został poświęcony cały numer czasopisma archiwistów kanadyjskich, zob.: „Archivaria” 2019, no. 87. Zob. także: J. Taylor, *Victorian Women's Liberation and Lesbian Feminist Archives Inc.*, „Archives and Manuscripts” 2018, vol. 46, no. 1, s. 70–77; E. Baucom, *An Exploration into Archival Descriptions of LGBTQ Materials*, „The American Archivist” 2018, vol. 81, no. 1, s. 65–83. Tematyce tej została również poświęcona konferencja naukowa zorganizowana w 2017 r. na uniwersytecie w Melbourne przez Stowarzyszenie Archiwistów Australijskich, więcej zob.: Australian Society of Archivists. ASA

Archiwa milczące, choć obecnie są mało rozpoznany obiekt badań naukowych, w pewnym stopniu są obejmowane problematyką archiwów społecznych. Właśnie w takim ujęciu poświęcono im sporo miejsca, a ożywiona dyskusja archiwistów z całego świata świadczy o aktualności problemu.

Ponadto, mówiąc o trudnych rzeczach, jednym z głównych wniosków płynących z rozważań międzynarodowego środowiska archiwalnego była potrzeba zwrócenia szczególnej uwagi na określenie jasnych procedur zarządzania dokumentacją instytucji opieki społecznej. Na zasadzie analogii można odnieść to do innych placówek, które w służbie poszanowania praw człowieka powinny skupić się na dokumentowaniu życia mniejszości. Podczas konferencji uznano, że jest to misją archiwów i zarządców dokumentacji, którzy powinni stać na straży zachowania pamięci mniejszości. Stąd też liczne projekty, które mają na celu ochronę pamięci, a do których można zaliczyć tzw. „badanie traumy w archiwach”. Zwrócenie uwagi na te kwestie i poddanie ich szerszej dyskusji jest związane z demokratyzowaniem archiwów, otwieraniem na potrzeby uciśnionych, tworzeniem i otwieraniem archiwów milczących.

Archiwa w służbie uciśnionych, rola dokumentacji w sektorze opieki nad dziećmi

Już w 2008 r. archiwiści australijscy rozpoczęli dyskusję nad problemami związanymi z zarządzaniem dokumentacją osób osieroconych⁸⁵, a w 2012 r. ukazał się specjalny numer czasopisma archiwistów australijskich poświęcony tej kwestii⁸⁶. Poruszono tam szerokie spektrum problemów związanych z budowaniem tożsamości osób osieroconych w oparciu o system zarządzania dokumentacją⁸⁷. Jedno jest pewne: jest to ważny temat, a prace w zakresie opracowania modelu *continuum* zarządzania dokumentacją, która zmieniła swoje przeznaczenie

National Conference, Melbourne, 26 September 2017, *Diverse People, Diverse Collection, Diverse Worlds*, <https://www.archivists.org.au/learning-publications/asa-2017-conference/program> [dostęp: 10.07.2020].

⁸⁵ S. Murray, J. Malone, J. Glare, *Building a Life Story: Providing Records and Support to Former Residents of Children's Homes*, „Australian Social Work” 2008, no. 61, s. 239–255.

⁸⁶ G. J. McCarthy, S. Swain, C. O'Neill, *Archives, identity and survivors of out-of-home care*, „Archives and Manuscripts” 2012, vol. 40, no. 1, s. 1–3.

⁸⁷ S. Swain, N. Musgrove, *We are the stories we tell about ourselves: child welfare records and the construction of identity among Australians who, as children, experienced out-of-home care*, ibidem, s. 4–14; J. Sköld, E. Foberg, J. Hedström, *Conflicting or complementing narratives? Interviewees' stories compared to their documentary records in the Swedish Commission to Inquire into Child Abuse and Neglect in Institutions and Foster Homes*, ibidem, s. 15–28; C. O'Neill, V. Selakovich, R. Tropea, *Access to records for people who were in out-of-home care: moving beyond 'third dimension' archival practice*, ibidem, s. 29–41; M. Kertesz, C. Humphreys, C. Carnovale, *Reformulating current recordkeeping practices in out-of-home care: recognising the centrality of the archive*, ibidem, s. 42–53; G.J. McCarthy, J. Evans, *Principles for archival information services in the public domain*, ibidem, s. 54–67.

czenie z zapomnianej na otwartą w wyniku zmian decyzji administracyjnych, wciąż trwają⁸⁸, czego świadectwem są chociażby najnowsze, brytyjskie badania naukowe.

Zgodnie z tym, co powiedziała E. Shepherd⁸⁹, archiwista nie zajmuje się wyłącznie przeszłością, jego rola jest znacznie szersza. Musi kreować, wpływać na lepsze zrozumienie i zachowanie źródeł osób potrzebujących. Archiwista powinien angażować się w projekty związane z zarządzaniem dokumentacją skoncentrowaną na człowieku. Z taką misją w Wielkiej Brytanii zrealizowano projekt MIRRA „Memory – Identity – Rights in Records – Access⁹⁰”, którego głównym przedmiotem była dokumentacja opieki społecznej dzieci osieroconych. Dokumentacja ta (*social care records*) jest jedynym źródłem potwierdzenia tożsamości, zachowaną pamiętką młodości, jest niczym „papierowa jaźń” osób osieroconych, która towarzyszy im przez całe dorosłe życie⁹¹. Punktem wyjścia do badań w tym zakresie były problemy związane ze zrozumieniem potrzeb dzieci osieroconych, które jako dorosłe opuszczają zakład opieki i są pozbawione źródeł związanych z ich dzieciństwem (zachowana dokumentacja często nie spełnia podstawowych potrzeb dotyczących pamięci i tożsamości). Istotne były także braki w systemie zarządzania dokumentacją w sektorze opieki nad dziećmi osieroconymi, brak wytycznych, jasnych procedur w zakresie prowadzenia i zarządzania dokumentacją regulacji prawnych związanych z ochroną danych osobowych, brak wypracowanych zasad korzystania z dokumentacji nie tylko w ujęciu jednostkowym, ale szerszym, dla potrzeb badań naukowych z psychologicznego punktu widzenia. W wyniku przeprowadzonych badań wydano szereg zaleceń, które przełożyły się na podjęcie systemowych zmian w Wielkiej Brytanii. Pierwszym z nich było, aby dokumentację współtworzyły wszystkie osoby zaangażowane w opiekę nad dzieckiem, włącznie z samym zainteresowanym. Podkreślić trzeba, że wszelkie podmioty zaangażowane w ten proces, powinny mieć realny

⁸⁸ V. Frings-Hessami, *Care Leavers' records: a case for a Repurposed Archive Continuum Model*, ibidem, 2018, vol. 46, no. 2, s. 158–173.

⁸⁹ E. Shepherd, 'Untangling myself from the file': human-centred recordkeeping (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja P5 – Elizabeth Shepherd Keynote Address, 23.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/p5_shepherd.pdf [dostęp: 16.07.2020], zapis audio, <https://www.ica.org/en/dtaadelaide2019-dr-elizabeth-shepherd-keynote-speech> [dostęp: 17.07.2020]. E. Shepherd jest profesorem zarządzania archiwami i aktami na Wydziale Studiów Informacyjnych na University College London (UCL), gdzie była zaangażowana w projekt MIRRA (Memory, Identity, Rights in Records, Access). Trwający dwa lata projekt, finansowany przez Arts and Humanities Research Council, badał prawa i obowiązki informacyjne w dokumentacji opieki społecznej. Opracowane przez zespół zasady zarządzania dokumentacją osób osieroconych opierają się na wynikach badań, aby sprawdzić, w jaki sposób doświadczenia osób opuszczających opiekę zdrowotną mogą wpływać na skoncentrowane na człowieku i partycypacyjne podejście do prowadzenia dokumentacji „z miłością”.

⁹⁰ Więcej na temat projektu zob.: University College London. About, <https://blogs.ucl.ac.uk/mirra/sample-page/> [dostęp: 3.07.2020].

⁹¹ E. Shepherd, 'Untangling myself from the file'..., s. 12.

wpływ na plan zarządzania tą dokumentacją, tworząc wspólnie katalog dobrych praktyk w zakresie dostępu do niej, ze szczególnym uwzględnieniem badań w interesie publicznym. W tym celu trzeba nie tylko opracować wytyczne dotyczące stosowania przepisów ochrony danych osobowych, ale także stworzyć fundamenty dla całego systemu zarządzania dokumentacją dzieci osieroconych. Ta zmiana w zarządzaniu dokumentacją koncentruje się na człowieku, a zachowane źródła wspierają, a często nawet budują tożsamość, co ma szerszy kontekst terapeutyczny, bowiem, jak podkreśla E. Shepherd, zarządzanie dokumentacją i informacją powinno być związane z prawami człowieka i ich ochroną. Niewątpliwym i największym sukcesem były zmiany systemowe w sektorze zarządzania dokumentacją domów opieki oraz tożsamość, którą wielu osieroconych odbudowało dzięki zachowanym źródłom swojego życia⁹².

Feministyczne podejście do wartościowania

Jak można wnioskować, działania, o których mowa powyżej, wynikają nie tylko z potrzeby zachowania pamięci o nas wszystkich, ale z szerszej ideologii, upatrującej najważniejszej wartości zachowanych źródeł w zdolności zaspokojenia potrzeb osób uciśnionych. Zgodnie z feministycznym podejściem do wartościowania, *Feminist Standpoint Appraisal*, trzeba spojrzeć na pracę archiwisty jak na służbę każdemu zainteresowanemu, niezależnie od odmienności⁹³. W tym ujęciu archiwista powinien być najbardziej bezinteresownym nosicielem prawdy we współczesnym świecie. Musi być otwarty i wartościować dokumentację w sposób przejrzysty, patrząc na potrzebę zachowania źródeł dla mniejszości, dla marginalizowanych społeczności. Zaproponowana w 2019 r. przez Michelle Caswell nowa teoria oceny archiwalnej, metodologia i strategia polityczna jest oparta na dwóch filarach: na wypracowanych od lat metodach selekcji i na epistemologii feministycznej. Teoria ta jest wynikiem kilkuletnich badań, które już w 2016 r. postulowały ewolucję do radykalnej empatii, która nie ocenia ludzi, nie wydaje osądu i nakazuje być krytycznym wobec własnych poglądów i twierdzeń⁹⁴. Zdaniem M. Caswell, przyszła najwyższa pora aby odżyła od lat uśpiona dyskusja nad wartościowaniem, ze szczególnym uwzględnieniem takich zasad, które będą hołdem dla dyskryminowanych, uciśnionych bądź marginalizowanych⁹⁵.

⁹² Ibidem.

⁹³ M. Caswell, *Appraisal as a Political Strategy: Centering Our Values on the Oppressed* (Dr Michelle Caswell Keynote Speech), 22.10.2019, <https://www.ica.org/sites/default/files/p2-caswellm.pdf> [dostęp: 5.07.2020], zapis audio, <https://www.ica.org/en/dtaadelaide2019-dr-michelle-caswell-keynote-speech> [dostęp: 5.07.2020].

⁹⁴ M. Caswell, M. Cifor, *From Human Rights to Feminist Ethics: Radical Empathy in the Archives*, „Archivaria” 2016, vol. 81.

⁹⁵ M. Caswell, *Dusting for Fingerprints: Introducing Feminist Standpoint Appraisal*. „Journal of Critical Library and Information Studies” 2019, vol. 3, no. 1, <https://journals.litwinbooks.com/index.php/jclis/article/view/113/67> [dostęp: 13.07.2020].

Warto dodać, że wymienione wyżej tematy w większości wpisują się w trend archiwów społecznych. Są to problemy, które w dyskusji międzynarodowej poruszono na każdym panelu. Akcentowano, że projektowanie archiwum we wszystkich aspektach działalności musi koncentrować się na naszych, różnorodnych potrzebach.

Zakończenie

Międzynarodowa konferencja w Adelajdzie pozwoliła na zaobserwowanie i zaakcentowanie wielu tematów. Niektóre z nich są nowe, inne kontynuowane. Z polskiej perspektywy, mało znanymi tematami są archiwa nowej generacji. W kraju brakuje dyskusji nad tworzeniem coraz nowszych narzędzi dla użytkowników, choć uważam, że to kwestia czasu. Podobnie jak w przypadku wykorzystania danych ze zdigitalizowanych archiwaliów.

Patrząc na osiągnięcia międzynarodowe, uważam, że w Polsce powinny zostać podjęte racjonalne kroki w kierunku wdrożenia systemu do elektronicznego zarządzania dokumentacją w jednostkach organizacyjnych. Utrzymujący się stan oraz brak jednolitych działań w skali kraju niekorzystnie wpływają na zwiększającą się liczbę hybrydowej dokumentacji, co z punktu widzenia zachowania narodowego zasobu archiwalnego i jego późniejszego zarządzania w archiwum wieczystym będzie rodzić kolejne problemy.

Za nowy trend można uznać zwrócenie szczególnej uwagi na zrównoważoną politykę środowiskową. Działania tego typu zostały już podjęte w Polsce w zakresie budowanych gmachów archiwalnych, które spełniają w tym względzie najnowsze normy. Brakuje natomiast dyskusji w zakresie ochrony elektronicznego zasobu i wykorzystania tych rozwiązań, które zminimalizują negatywne oddziaływanie.

Jeśli chodzi o archiwa otwarte, to trendy wpisujące się w ten zakres nie są nowością. Jest to jedynie nowe spojrzenia na znane nam problemy. Artykuł omawia te działania, które jeszcze bardziej otwierają się na użytkownika, gdzie pewnego rodzaju innowacją dla rodzimego środowiska mogą być postulaty związane z reorganizacją przestrzeni archiwum i pracowni naukowej (czytelni) oraz kącikiem kuchennym.

Archiwa uczące (się), jako nowe hasło, mogą być w naszej rzeczywistości nieznanym trendem, który nakłania do samodzielnej pracy, zdobywania doświadczeń i umiejętności cyfrowych, tak bardzo pożądanym w XXI w. Uważam, że kreatywność archiwistów ma szansę przyczynić się do rozszerzenia oferty archiwum, bo nikt inny nie ma świadomości wartości zasobu, który trzeba promować. W tym kontekście należy sceptycznie odnieść się do zwiększania kadry informatycznej w archiwach. Jak pokazały najnowsze działania – nie jest to jedyne rozwiązanie.

Archiwa milczące również można uznać za nowy trend. W Polsce na ich temat się jeszcze nie mówi, choć ten stan rzeczy z pewnością się zmieni. Coraz

większą uwagę zwraca się natomiast na archiwa społeczne. To, co z pewnością powinno być przedyskutowane w Polsce, to problemy zarządzania dokumentacją dzieci osieroconych. Dokumentacja ta, jak pokazały wyniki najnowszych badań, ma niebagatelne znaczenie terapeutyczne.

Najnowsze trendy archiwistyki światowej, przewodni temat artykułu, to projekty i działania, które z sukcesem wpisują się w działalność archiwów jako jednostek otwartych. To również nowe osiągnięcia naukowe, które realnie wpływają na archiwa. Trendy, o których mowa, to z pewnością słuszny kierunek zmian i inspiracji. To innowacje, które przekładają się, bądź przełożą w przyszłości, na liczne regionalne, krajowe lub międzynarodowe projekty. Wyzwania i zadania stojące przed archiwami powinny być motywatorem zmian i kierunkiem rozwoju.

Podsumowując swoje rozważania, trzeba zadać pytanie – czy warto podążać za trendami? Specjaliści z zakresu ekonomii i marketingu uważają, że tak. Co więcej, mówi się, że nie powinno się walczyć z trendami, a sam trend powinien być twoim przyjacielem. Coś jest w tym stwierdzeniu, bowiem każda z opisanych w artykule aktywności jest inspiracją do wprowadzenia zmian, do zmodernizowania bieżących działań. Archiwa na świecie otwierają się, są bliżej człowieka w zakresie infrastruktury technologicznej, budowlanej, podejścia do otoczenia i realizowanych projektów, dzięki którym o archiwach się mówi. Placówki archiwalne w Polsce i na świecie „walczą” o zainteresowanie użytkowników. Opisane trendy to działania, które z pewnością mogą pomóc i przynieść wymierne korzyści. Potencjał archiwów to ich pracownicy, dlatego powinniśmy zdobyć dodatkowe kompetencje w zakresie nowych technologii, bowiem otwieranie się na użytkownika XXI w. to zmiana sposobu myślenia i charakteru pracy. Trendy, które zostały opisane, są bliskie polskim archiwom. Mamy świadomość, że trzeba coś zmienić, trudno jednak podjąć trud niezbędny do uzyskania satysfakcjonujących efektów, a przecież, jak pokazują doświadczenia innych, wystarczy tak niewiele.

Najtrudniejszym pytaniem jest pytanie o zakres i sposób wykorzystania nowych trendów w polskiej rzeczywistości archiwalnej. Wydaje się, że każde z omówionych rozwiązań jest słusznym kierunkiem zmian, ale ich wprowadzanie wymaga planu oraz badań naukowych, dla których podstawą mogłyby być rozwiązania przyjęte na świecie. Nie prowadząc tak szerokich badań, uważam, że każda z opisanych aktywności zasługuje na szerszą refleksję i analizę pod kątem zastosowania, bo lepiej podążać zgodnie z trendem, niż z nim walczyć.

Archiwa, archiwa cyfrowe, archiwa otwarte, archiwa milczące i archiwa uczące (się) w przeważającej mierze były głównymi wątkami poruszonymi w artykule. Każdy z nich w innym zakresie oddziałuje na wewnętrzny ustrój archiwalny poszczególnych krajów, w tym Polski. Jedno jest pewne: wszystkie zasługują na pogłębioną refleksję teoretyków, mogą być też inspiracją dla

praktyków, bowiem archiwa nigdy nie były tak popularne jak teraz, a archiwiści zaczynają być bardziej świadomi własnych możliwości, odchodząc od zawodu opartego na niewzruszonym powtarzaniu rutyny.

Źródła

- Digital Preservation Strategy. Archives New Zealand Te Rua Mahara o te Kāwanatanga National Library of New Zealand Te Puna Mātauranga o Aotearoa, 2011, <https://archives.govt.nz/files/Digital%20Preservation%20Strategy> [dostęp: 4.07.2020].
- Ley de Certificados, firmas digitales y documentos electrónicos N°8454, Publicada el 13 de octubre del año 2005, en La Gaceta 197, http://www.firma-digital.cr/ley_de_certificados_firmas_digitales_documentos_electr.pdf [dostęp: 10.07.2020].
- Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Departament Archiwistyki, Registratura, znak sprawy DA.0743.13.2019, Sprawozdanie z podróży służbowej do Adelajdy w dniach 19.10.2019 – 25.10.2019 r.
- Public Records Act 2005, Public Act 2005 No 40, <http://www.legislation.govt.nz/act/public/2005/0040/latest/DLM345529.html> [dostęp: 4.07.2020].

Opracowania

- „Archives and Manuscripts” 2012, vol. 40, no. 1.
- Arkivverket, Strategy of the National Services of Finland 2015, CBA, sygn. 13221, NDAP.21353.
- Baltic Connections, Archival Guide to the Maritime Relations of the Countries around the Baltic Sea (including the Netherlands 1450 – 1800)*, vol. I: *Denmark, Estonia, Finland, Germany*, vol. II: *Latvia, Lithuania, the Netherlands*, vol. III: *Poland, Russia, Sweden*, red. L. Bes, E. Frankot, H. Brand, Brill–Leiden–Boston 2007, Centralna Bibliotek Archiwistyczna (dalej: CBA), sygn. 12.891b.
- Baniecki A., *Trzecia doroczna konferencja Międzynarodowej Rady Archiwów*, „Archeion” 2016, t. 117, s. 600–606.
- Barquero A., A nationwide iterative approach to digital preservation in developing (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 2.1. – Recordkeeping by design, 22.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/2.1_a_a_nationwide_iterative_approach_to_digital_preservation_in_developing_countries_alexander_barquero.pdf [dostęp: 6.07.2020], zapis audio, <https://www.ica.org/en/session-21-recordkeeping-by-design> [dostęp: 6.07.2020].
- Baucom E., *An Exploration into Archival Descriptions of LGBTQ Materials*, „The American Archivist” 2018, vol. 81, no. 1, s. 65–83, <https://doi.org/10.17723/0360-9081-81.1.65> [dostęp: 2.07.2020].
- Bikowska K., *Biblioteczna strefa komfortu – przestrzeń społeczna w Bibliotece Uniwersyteckiej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie*, [w:] *Ewolucja nowych przestrzeni bibliotecznych. Od założeń do praktyki*, red. S. Baran, K. Bikowska, Olsztyn 2018.

- Blitzner Møller C., Sjøvoll E., Design thinking as a driver for innovation at the National Archives of Norway (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 1.2 – User-centred design thinking as a driver for innovation, 22.10. 2019), s. 7, https://www.ica.org/sites/default/files/1.2_a_design_thinking_as_a_driver_for_innovation_at_the_nan_blitzner_moller_sjovoll_.pdf [dostęp: 10.07.2020], zapis audio, <https://www.youtube.com/watch?v=HRGQWPaGg54> [dostęp: 10.07.2020].
- Bolstad I., Re-designing the National Archives of Norway (referat na konferencję MRA „Designing the archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 2.4 – Digitalisation strategy, 23.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/2.4_a_bolstadi.pdf [dostęp: 2.07.2020].
- Castillo Solano M.G., Umaña Alpizar R., *Modelo para la preservación de documentos digitales*, „Revista del Archivo Nacional” 2020, vol. 83, no 1–12, <http://www.dgan.go.cr/ran/index.php/RAN/article/view/453> [dostęp: 7.07.2020].
- Caswell M., Cifor M., *From Human Rights to Feminist Ethics: Radical Empathy in the Archives*, „Archivaria” 2016, vol. 81.
- Caswell M., Appraisal as a Political Strategy: Centering Our Values on the Oppressed (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, Dr Michelle Caswell Keynote Speech, 22.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/p2_caswellm.pdf [dostęp: 5.07.2020], zapis audio, <https://www.ica.org/en/dtaadelaide2019-dr-michelle-caswell-keynote-speech> [dostęp: 5.07.2020].
- Caswell M., *Dusting for Fingerprints: Introducing Feminist Standpoint Appraisal*, „Journal of Critical Library and Information Studies” 2019, vol. 3, no. 1, <https://journals.litwinbooks.com/index.php/jclis/article/view/113/67> [dostęp: 13.07.2020].
- Cooper, L. Orell J., Bowden M., *Work Integrated Learning. A guide to effective practice*, Londyn–Nowy Jork 2010.
- Crookston M., A Pacific Digital Archive. Designing to connect diverse and dispersed people and taonga (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 2.2 – Next generation of digital archives, 22.10.2019) [dostęp: 13.07.2020].
- Dan K., Mason I., Accessibility for data analysis: Using digital tools to unlock archival potential (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 2.2 – Next generation of digital archives, 22.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/2.2_c_accessibility_for_data_analysis_using_digital_tools_to_unlock_archives_potential_dan_mason.pdf [dostęp: 23.07.2020], zapis audio, <https://www.ica.org/en/session-22-next-generation-of-digital-archives> [dostęp: 23.07.2020].
- Dever M., *Archiving Feminism: Papers, Politics, Posterity*, „Archivaria” 2014, no. 77, s. 25–42.
- Du L., Collaborative Design of the Electronic Records Management System under Big Data Circumstances (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 2.4 – Digitalisation strategy, 23.10.2019).
- Donaldson D.R., *Trust in Archives – Trust in Digital Archival Content Framework*, „Archivaria” 2019, no. 88, s. 52–83.
- Essen M. van, Using technology to gain insight (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 1.8 – Experimentation: emerging technologies

- and archives, 24.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/1.8_c_using_technology_to_gain_insight_mette_van_essen.pdf [dostęp: 24.07.2020].
- Essen M. van, *Machine Learning en Automatische Classificatie, versie 1.0*, December 2018, https://kia.pleio.nl/file/download/55809164/NA_Rapport_machine_learning_en_automatische_classificatie_DEF.pdf [dostęp: 15.07.2020].
- Essen M. van, *Op Zoek naar de mogelijkseden van machine learning*, „Archivenblad” 2018, no 7. *Fizyczna przestrzeń biblioteki*, red. M. Wojciechowska, Gdańsk 2013.
- Foy R., Williams D., In this together (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 2.1. – Recordkeeping by design, 22.10.2019) [dostęp: 4.07.2020], [zapis audio, https://www.ica.org/en/session-21-recordkeeping-by-design](https://www.ica.org/en/session-21-recordkeeping-by-design) [dostęp: 4.07.2020].
- Frings-Hessami V., *Care Leavers’ records: a case for a Repurposed Archive Continuum Model*, „Archives and Manuscripts” 2018, vol. 46, no. 2, s. 158–173, <https://doi.org/10.1080/01576895.2018.1444996> [dostęp: 2.07.2020].
- Ghaddar J.J., *The Spectre in the Archive: Truth, Reconciliation, and Indigenous Archival Memory*, „Archivaria” 2016, no. 82, s. 3–26.
- Gravio Di G., Hardy A., *GLAMx Lab Living Histories Digitisation Lab – engaging tertiary students with university archival collections*, „Archives and Manuscripts” 2018, vol. 46, no. 2, s. 214–221, <https://doi.org/10.1080/01576895.2018.1467272> [dostęp: 26.06.2020].
- Gunn B., Using Contemplative Methods to Facilitate Deeper Thinking Modes in Archival Research and Instruction (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 4.5 – Transitioning archive users from paper to digital (and back to paper), 23.10.2019 r.), https://www.ica.org/sites/default/files/4.5_b_gunn.pdf [dostęp: 4.07.2020], zapis audio, <https://www.ica.org/en/session-45-transitioning-archive-users-from-paper-to-digital-and-back-to-paper> [dostęp: 4.07.2020].
- Hardy A., Survey: Users of the GLAM^x Living Histories Digitisation Lab at the University of Newcastle, Australia (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 2.4. – Digitalisation strategy, 23.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/2.4_b_hardya.pdf [dostęp: 21.07.2020], zapis audio: <https://www.ica.org/en/session-24-digitisation-strategies> [dostęp: 21.07.2020].
- Hekkerst B., *Machine learning. Zelflerende systemen voor informatiemangement. Prototype voor classificatie van e-mailverkeer*, „actueel” 2018, Augustus-september #6, https://kia.pleio.nl/file/download/55807624/Od%206%20-DEF_Van_Essen.pdf [dostęp: 14.07.2020].
- Heruday-Kielczewska M., *Archiwum idealne? Archiwum Narodowe w Pierrefitte-sur-Seine*, [w:] *Archiwa Polski i Europy, wspólne dziedzictwo różne doświadczenia*, red. A. Kulecka, Warszawa 2017.
- Hodgetts K., *Hear Greer: voices in the archive*, „Archives and Manuscripts” 2018, vol. 46, no. 1, s. 40–44, <https://doi.org/10.1080/01576895.2017.1410186> [dostęp: 2.07.2020].
- Holden J., Roeschley A., *Privacy and Access in the Massachusetts Society for the Prevention of Cruelty to Children Records*, „The American Archivist” 2020, vol. 83, no. 1, s. 77–90, <https://doi.org/10.17723/0360-9081-83.1.77> [dostęp: 4.07.2020].

- Hosar M., *Propagowanie archiwów – archiwa dla wszystkich*, [w:] *Arkiv over grenser. Archiwa ponad granicami. Warsztaty archiwalne*, Lillehammer 2011, CBA, sygn. 13525, NDAP. 21834.
- IMD World Competitiveness Center. IMD World Digital Competitiveness Ranking 2019, <file:///C:/Users/dell/AppData/Local/Temp/imd-world-digital-competitiveness-rankings-2019-3.pdf> [dostęp: 13.07.2020].
- IMD World Competitiveness Center. IMD World Digital Competitiveness Ranking 2018, file:///C:/Users/dell/AppData/Local/Temp/imd_world_digital_competitiveness_ranking_2018-2.pdf [dostęp: 14.07.2020].
- International Council on Archives. Universal Declaration on Archives. Archives record decisions, actions and memories, https://www.ica.org/sites/default/files/20190510_ica_declarationuniverselle_en-print_0.pdf [dostęp: 26.07.2020].
- Janak E., *What Do You Mean It's Not There? Doing Null History*, „The American Archivist” 2020, vol. 83, no. 1, s. 57–76, <https://doi.org/10.17723/0360-9081-83.1.57> [dostęp: 03.07.2020].
- Lubelski S., *Kicking Off the Women's 'Archives Party': The World Center for Women's Archives and the Foundations of Feminist Historiography and Women's Archives*, „Archivaria” 2014, no. 78, s. 95–113.
- Kostelic S., *The Silence of the Archive*, „The American Archivist” 2018, vol. 81, no. 2, <https://doi.org/10.17723/0360-9081-81.2.558> [dostęp: 4.07.2020].
- Knecht Z., *Public relations w administracji publicznej*, Warszawa, 2006.
- Kowalkiewicz M., Our digital future (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja P6 – Marek Kowalkiewicz Keynote – Address „Our digital future”, 23.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/p6_kowalkiewicz.pdf [dostęp: 27.07.2020], zapis audio, https://www.youtube.com/watch?v=x_EnU1dTeaY [dostęp: 27.07.2020].
- Langley S., Digital stewardship from start to finish decision-making and workflows for born – digital content (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja – 2.2 Next generation of digital archives, 23.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/2.2_b_digital_stewardship_from_start_to_finish_langleys.pdf [dostęp: 6.07.2020], zapis audio, <https://www.ica.org/en/session-22-next-generation-of-digital-archives> [dostęp: 7.07.2020].
- Lester P., Archival Space: Towards User-Centred Design (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 4.7 – New ways of thinking about archival space and the design of archive buildings, 24.10.2019), zapis audio, <https://www.ica.org/en/session-47-new-ways-of-thinking-about-archival-space-and-the-design-of-archive-buildings> [dostęp: 6.07.2020].
- Lipińska W., *Archivni Časopis. Odbor Archivni Sprava MV ČR 2013, t. 63, nr 1–4*, „Archeion” 2018, t. 119, s. 497–502.
- Lowe C.V., *Partnering Preservation with Sustainability*, „The American Archivist” 2020, vol. 83, no. 1, s. 144–164, <https://doi.org/10.17723/0360-9081-83.1.144> [dostęp: 7.07.2020].
- Mora N.C., Rojas S.J., Mora L.C.R., Sanez M.O., Alvarado E.V., *El Archivo Digital Nacional* (referat na XXI Congreso Archivístico Nacional, San Jose, Kostaryka, 22–24.07.2019),

- <https://www.youtube.com/watch?v=XVTYahPn9wg> [dostęp: 07.07.2020]. Kopia prezentacji przesłane drogą elektroniczną w dniu 16.07.2020.
- Mora N.C., Rojas S.J., Mora L.C.R., Sanz M.O., Alvarado E.V., El Archivo Digital Nacional. Ponencia: Proyecto Archivo Digital Nacional (referat na XXI Congreso Archivístico Nacional, San Jose, Kostaryka, 22–24.07.2019), maszynopis.
- McCarthy G.J., Swain S., O'Neill C., *Archives, identity and survivors of out-of-home care*, „Archives and Manuscripts”, 2012, vol. 40, no. 1, <https://doi.org/10.1080/01576895.2012.680247> [dostęp: 10.07.2020].
- Murray S., Malone J., Glare J., *Building a Life Story: Providing Records and Support to Former Residents of Children's Homes*, „Australian Social Work” 2008, no. 61, s. 239–255.
- Nakada M., Designing our future: Establishing the National Framework for the Archival Profession in Japan (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 5.3 – Interactive presentation, 24.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/5.3b_nakadam1.pdf [dostęp: 3.07.2020].
- Niu L., Wang L., Xu Y., Research on Archival Storytelling in the Digital Age (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja LT2 – Reading Architectural Drawings, 24.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/session_lt2_c_research-on-archival-storytelling-in-the-digital-age_by_niu_wang_xu.pdf [dostęp: 4.07.2020].
- Pendergrass K.L., Sampson W., Walsh T., Alagna L., *Toward Environmentally Sustainable Digital Preservation*, „The American Archivist” 2019, vol. 82, no. 1, s. 165–206, <https://doi.org/10.17723/0360-9081-82.1.165> [dostęp: 5.07.2020].
- Pełowska K., *Archiwa cyfrowe w wybranych krajach europejskich, USA i Australii*, Toruń 2017.
- Pełowska K., *Rola zagranicznych archiwów narodowych w procesie projektowania i wdrażania systemów do elektronicznego zarządzania dokumentacją*, [w:] *Rola archiwów w procesie wdrażania systemów elektronicznego zarządzania dokumentacją. Z doświadczeń archiwów szkół wyższych, instytucji naukowych i kulturalnych oraz państwowych i samorządowych jednostek organizacyjnych* red. A. Barciak, D. Drzewiecka, K. Pełowska, Katowice 2018, s. 97–108.
- Pełowska K., *Konferencja Międzynarodowej Rady Archiwów „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25 października 2019 r.*, „Archeion” 2019, t. 120, s. 438–442.
- Prinke R.T., Wisłocki K., *Cyfryzacja bibliotek: początki i teraźniejszość*, [w:] *Biblioteki i archiwa na jednolitym rynku cyfrowym*, red. K. Chałubińska-Jentkiewicz, K. Kakerelko, J. Sobczak, Poznań 2018.
- Robinson-Sweet A., *Truth and Reconciliation: Archivists as Reparations Activists*, „The American Archivist” 2018, vol. 81, no. 1, s. 23–37, <https://doi.org/10.17723/0360-9081-81.1.23> [dostęp: 5.07.2020].
- Ronge V., Together we are less alone (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 2.1 – Recordkeeping by design, 22.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/2.1_c_together_we_are_less_alone_vilde_ronge.pdf [dostęp: 16.07.2020], zapis audio: <https://www.ica.org/en/session-21-recordkeeping-by-design> [dostęp: 16.07.2020].

- Shepherd E., 'Untangling myself from the file': human-centred recordkeeping (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja P5 – Elizabeth Shepherd Keynote Address, 23.10.2019), https://www.ica.org/sites/default/files/p5_shepherde.pdf [dostęp: 16.07.2020], zapis audio, <https://www.ica.org/en/taadelaide2019-dr-elizabeth-shepherd-keynote-speech> [dostęp: 17.07.2020].
- Science in the Archives: Pasts, Presents, Futures*, red. L. Daston, Chicago 2017.
- Society of American Archivists, *Archival and Special Collections Facilities. Guidelines for Archivists, Librarians, Architects, and Engineers*, draf 08.2008, CBA, sygn. 13552, NDAP. 21867.
- Standard of Tasks and Competencies for Archivists. Appendix Table 1: Task/Competency Table, https://www.ica.org/sites/default/files/5.3b_nakadam2.pdf [dostęp: 3.07.2020].
- Tang G., *Sex in the Archives: The Politics of Processing and Preserving Pornography in the Digital Age*, „The American Archivist” 2017, vol. 80, no. 2, s. 439–452, <https://doi.org/10.17723/0360-9081-80.2.439> [dostęp: 4.07.2020].
- Taylor J., *Victorian Women's Liberation and Lesbian Feminist Archives Inc*, „Archives and Manuscripts” 2018, vol. 46, no. 1, s. 70–77, <https://doi.org/10.1080/01576895.2017.1402356> [dostęp: 5.07.2020].
- Timms K., *New Partnerships for Old Sibling Rivals: The Development of Integrated Access Systems for the Holdings of Archives, Libraries, and Museums*, „Archivaria” 2009, no. 68(1), 67–95.
- Ward T., Transformation democratise access – anywhere, anytime (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja P3 – Teressa Ward National Archives of Australia, 22.10.2019 [dostęp: 10.07.2020], zapis audio, <https://www.youtube.com/watch?v=XJs6iRczcQU> [dostęp: 10.07.2020].
- Welfel O., Archives Buildings – witnesses of the past and bridges to modernity (referat na konferencję MRA „Designing the Archive 2019”, Adelajda 21–25.10.2019, sesja 4.7 – New ways of thinking about archival space and the design of archive buildings, 24.10.2019, https://www.ica.org/sites/default/files/4.7_c_welfeleo.pdf [dostęp: 8.07.2020], zapis audio, <https://www.ica.org/en/session-47-new-ways-of-thinking-about-archival-space-and-the-design-of-archive-buildings> [dostęp: 8.07.2020].
- Wojtkowski R., Czajka A., Boruszewska M., *Budynek archiwum. Wskazówki dla uczestników budowlanego procesu inwestycyjnego*, Warszawa 2019.
- Woodruffe Ch., *Ośrodki oceny i rozwoju. Narzędzie analizy i doskonalenia kompetencji pracowników*, Kraków 2003.
- Vavra A.N., *The Right to Be Forgotten: An Archival Perspective*, „The American Archivist” 2018, vol. 81, no. 1, s. 100–111, <https://doi.org/10.17723/0360-9081-81.1.100> [dostęp: 4.07.2020].

Netografia

- ALA-ICA annual Conference 2017, <https://www.alaarchivos.org/conference-ala-ica/> [dostęp: 2.07.2020].

- Arkivverket. Arkivverkets organisering, <https://www.arkivverket.no/om-oss/hva-er-arkivverket/organisasjonsstruktur> [dostęp: 20.07.2020].
- Arkivverket. Director General, <https://www.arkivverket.no/en/about-us/director-general> [dostęp: 18.07.2020].
- Arkivverket. Innebygd arkivering, <https://www.arkivverket.no/arkivutvikling/innebygd-arkivering> [dostęp: 20.07.2020].
- Arkivverket. Om Norsk helsearkiv, <https://www.arkivverket.no/om-oss/norsk-helsearkiv/om-oss#!#block-body-4> [dostęp: 20.07.2020].
- Arkivverket. Pilot innebygd arkivering, <https://www.arkivverket.no/arkivutvikling/innebygd-arkivering/pilot-i-brukersentrert-dokumentasjonsforvaltning> [dostęp: 20.07.2020].
- Arkivverket. Visjonen for 2025, <https://www.arkivverket.no/arkivutvikling/innebygd-arkivering/visjonen-for-2025> [dostęp: 20.07.2020].
- Archives New Zealand. Digital preservation, <https://archives.govt.nz/about-us/preservation/digital-preservation> [dostęp: 03.07.2020].
- Archives New Zealand. Investment in New Zealand history, <https://archives.govt.nz/investment-in-new-zealands-history> [dostęp: 5.07.2020].
- Archives New Zealand. New home for New Zealand taonga, <https://archives.govt.nz/publications/new-home-for-new-zealands-taonga> [dostęp: 4.07.2020].
- Australian National University. Noel Bultin Archives Center, <http://archives.anu.edu.au/collections/noel-butlin-archives-centre> [dostęp: 23.07.2020].
- Australian Society of Archivists. ASA National Conference, Melbourne, 26 September 2017, Diverse People, Diverse Collection, Diverse Worlds, <https://www.archivists.org.au/learning-publications/asa-2017-conference/program> [dostęp: 10.07.2020].
- DigitalNZ. About DigitalNZ, <https://digitalnz.org/about> [dostęp: 04.07.2020].
- DigitalNZ. Partners, <https://digitalnz.org/partners/current-content-partners> [dostęp: 4.07.2020].
- European Commission. The Digital Economy and Society Index (DESI), <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi> [dostęp: 6.07.2020].
- Gakushuin University. Graduate Course in Archival Science, <https://www.gakushuin.ac.jp/univ/g-hum/arch/english/02senkou.html> [dostęp: 8.07.2020].
- Girona 2014. Archives&Cultural Industries, <https://www.girona.cat/web/ica2014/eng/comunicacions.php> [dostęp: 2.07.2020].
- ICA 2015, <https://ica2015.is/> [dostęp: 2.07.2020].
- IMD Business School. About the Institute Management Development, <https://www.imd.org/why-imd/about-imd/> [dostęp: 13.07.2020].
- International Council on Archives. DTAAdelaide 2019, <https://www.ica.org/en/dtaadelaide2019> [dostęp: 02.07.2020].
- International Council on Archives. ICA Congress 2016 Presentation, <https://www.ica.org/en/ica-congress-2016-presentations> [dostęp: 2.07.2020].
- International Council on Archives. ICA Yaounde 2018 Conference, <https://www.ica.org/en/ica-yaounde-2018-conference-0> [dostęp: 2.07.2020].
- Kyushu University. Academic Staff Educational and Research Activities Database, <https://hyoka.ofc.kyushu-u.ac.jp/search/organization/04190300/english.html> [dostęp: 8.07.2020].

Nbviewer. Project summary, <https://nbviewer.jupyter.org/github/wragge/sydney-stock-exchange/blob/master/summary.ipynb> [dostęp: 22.07.2020].

University College London. About, <https://blogs.ucl.ac.uk/mirra/sample-page/> [dostęp: 3.07.2020].

Wellington.Scoop. Plans for new Archives building next to National Library, <http://wellington.scoop.co.nz/?p=121322> [dostęp: 4.07.2020].